

Ett professionellt landskap i förvandling

Ett professionellt landskap i förvandling. Kapitlet *Det svenska professionella landskapet*. Av Kerstin Svensson och Lennart G. Svensson.

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.339.c746>

E-boken är publicerad av Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet 2025
Boken är ursprungligen publicerad av Studentlitteratur.

ISBN: 978-91-44-12227-4
eISBN: 978-91-8104-670-0

Upphovsrätt: Författaren/författarna

Denna text är licensierad under CC BY-NC 4.0, Erkännande.
(Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>). Enligt
licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men ej användas i
kommersiella syften. Verkets upphovsperson måste anges.

DET SVENSKA PROFESSIONELLA LANDSKAPET

KERSTIN SVENSSON OCH LENNART G. SVENSSON¹

Detta inledande kapitel sätter in boken i sitt sammanhang genom att vi presenterar de bakomliggande studierna och definierar centrala begrepp. Efter en inledning om professionerna i samhället summerar vi vad som framkommit i en historisk kartläggning av framväxten av ett professionellt landskap och en nutida kartläggning av aktuella förändringar inom detta landskap. Vi lyfter därefter särskilt fram den högre utbildningens förändring, eftersom den haft inflytande över alla de fält som studeras i boken. Den studie som legat till grund för boken presenteras och sedan övergår vi till att klargöra bokens centrala begrepp. I den delen av kapitlet reder vi ut hur vi definierar profession, de tre generationerna av professioner vi laborerar med (klassiska, välfärdsprofessioner och preprofessioner) och relationen dem emellan, samt hur vi definierar begreppen fält och professionella kompetensfält. Kapitlet avslutas med korta sammanfattningar av kapitlen om de olika fälten.

Professioner utgör betydande delar av högre utbildning, av arbetslivet och av samhällets organisering. De har en central plats i moderna samhällen och stort inflytande över människors vardag. Professioner är yrken som skapar och utför tjänster baserade på en viss teoretisk kunskap som man förvärvat genom längre, specialiserad utbildning. Omgivningen efterfrågar eller är föremål för de professionellas yrkesutövning, som sker under ansvar och är baserad på tillit. Det innebär i sin tur dels en asymmetrisk maktrelation, dels krav på att utövningen måste rättfärdigas med goda argument. Detta

¹ Thomas Brante har tidigt i processen skrivit ett utkast till inledningskapitel. Detta har beaktats under vårt skrivande och haft stort värde. Då de två inledande kapitlen nu bygger på vår text, våra utgångspunkter och de i antologin ingående kapitlen i deras nuvarande utformning står dock inte Thomas Brante som författare till inledningskapitlet trots att han är huvudredaktör för boken i dess helhet.

kräver att makten binds både internt med kollegial kontroll och externt med administrativ och juridisk kontroll. Denna samhällsinstitution har utvecklats under en lång historisk process och under skilda villkor för olika professioner och professionella fält – delvis parallellt med eller inbäddat i industrialisering, marknader och staters konstruktion. Att beskriva hur dessa yrken och hela det svenska professionella landskapet har utvecklats och förändrats under senare decennier utgör syftet med denna bok. En tidigare volym, som sträcker sig till 1980-talet, beskriver och analyserar hur och varför detta landskap historiskt växte fram.² Det gemensamma syftet med hela projektet har varit att definiera och förklara fenomenet professioner, deras specifika dynamik och samhällseliga betydelse. En samhällsrelevans ligger i att politiska representanter bör ta betydligt större hänsyn till och sträva efter att utnyttja de speciella resurser, den kompetens och den organisering genom främst kollegialitet som det professionella skiktet är bärare av.³

Professionell yrkesutövning kan ses som en viss typ av samhällelig eller social styrning jämförbar med och relaterad till politisk, byråkratisk och ekonomisk styrning eller marknadsstyrning.⁴ Denna nutida period från cirka 1980 kännetecknas av att professionell styrning med kunskap, etik, kollegialitet och autonomi har utmanats starkt av dessa andra styrformer eller styrlogiker. En mer allmän degradering av och ett ifrågasättande av kunskap, expertis och professionalism jämte internationalisering och det digitala samhällets spridning av sådan kunskap är ytterligare förändringar som utmanar professionell yrkesutövning. Sådana nutida samhällsprocesser gör det angeläget att undersöka hur de påverkat det professionella landskapet och hur vissa professionella kompetensfält därmed har utvecklats och förändrats.

Vår utgångspunkt för att beskriva professionernas nutida förändringar är således det moderna professionella skiktet, eller vad vi kallar det profes-

2 Brante, Svensson & Svensson 2019.

3 Detta var också en av de politiska ambitionerna när Tillitsdelegationen tillsattes 2016, Tillitsdelegationen, Dir. 2016:51, och fick utvidgat mandat 2017, Dir. 2017:119; Se även SOU 2018: 38 och 47.

4 Freidson 2001. En variant på sådana styrprinciper är: marknad/pris, hierarki/auktoritet/byråkrati, gemenskap/tillit/profession, i Bringselius 2018, s. 19ff. Styrning, styrform eller styrningslogik avser: fördelning av resurser, beslutsfattande, av vem externt och internt och hur auktoritet och ansvar fördelas och avgränsas. Sahlin & Eriksson-Zetterqvist 2016, s. 18. Se vidare Styrningslogiker i kap. 2. Om kollegialitet på olika fält, se Samuelsson 2018.

sionella landskapet.⁵ Detta makrosociologiska begrepp avser att fånga det professionella skiktet i sin helhet och placera det i den större samhällsliga kontexten. Det är således en efterföljare till Talcot Parsons begrepp ”det professionella komplexet”⁶ och även till Andrew Abbotts ”professionssystemet”⁷. Andra begrepp som använts är kluster, klass, ”the professional-managerial class”⁸ och till och med ”ny klass”. Émile Durkheim använde ”corps intermediaires”⁹ för att beteckna speciella yrkessammanslutningar mellan staten och dess medborgare. Begreppen används för att ange att professioner befinner sig mellan de samhällsliga (ekonomiska, politiska) eliterna och folket, eller mellan de översta och nedersta socio-ekonomiska skikten, eller mellan de båda huvudklasserna; de är delar av mellanskikten och har även kallats det bildade mellanskiktet.¹⁰ De funktioner som tillskrivs det professionella skiktet är oftast snarlikt vad Durkheim skisserade. Tjänstemän utgör större delen av mellanskikten eller medelklassen. Deras meriter, positioner och karriärer inramas av byråkratiska organisationer och logiker och har därigenom organisationsresurser till sitt förfogande. Professionella skiljer ut sig från tjänstemän i allmänhet genom att ha en starkare yrkesidentitet och vara mer beroende av en bestämd yrkesutbildning. De förfogar därmed över professionsresurser, som ger större självständighet i arbetsorganisationerna, och delvis över organisationsresurser – ibland i konkurrens med andra tjänstemän.¹¹

Professioner har såväl produktiva som reproduktiva funktioner, eller integrerande, innovativa, repressiva, ideologiska, kulturella, politiska och ekonomiska funktioner. Professioner kan ses som statens och kapitalets funktionärer, som bevarare av klassamhället, alternativt förstås de som demokratins och välståndets bärare och spjutspetsar. Under alla förhållanden förses professioner ur ett makroperspektiv med mekanismer som ger samhället viktiga delar av dess dynamik och även binder samman samhället och dess individer. De anses ha avgörande betydelse för dels den sociala ordningen, dels samhällets framåtskridande och modernisering.

5 Här bör det tilläggas att vi på intet sätt menar att *förklara* historien med den nuvarande, dvs. vi arbetar inte teleologiskt. Vi kan möjligen anklagas för ”presentism”.

6 Parsons 1964, s. 37.

7 Abbott 1988.

8 Ehrenreich & Ehrenreich 1977.

9 Durkheim 1983.

10 Conze & Kocka 1985.

11 Olofsson 2018; Wright 1997, 2015.

Professioner ingår i relationer till sin omgivning. Det gäller relationer till vetenskap, forskning och högre utbildning – särskilt framträdande med professioner som samhällets kunskapsbärare i ett kunskapsperspektiv, som i denna bok. Det gäller relationer till staten med politik, myndigheter och förvaltningsorganisationer. Det gäller relationer till marknader med efterfrågan från individer och organisationer. Det gäller också relationer till andra professioner, andra yrken och andra yrkes- och arbetsorganisationer.

Studiens sammanhang

Denna antologi är ett fristående arbete, men den har arbetats fram i ett sammanhang där tre böcker tidigare publicerats. I *Den professionella logiken* presenterade och diskuterade Thomas Brante det moderna kunskapssamhället och hur vetenskap och praktik förenas.¹² I *Professionerna i kunskaps-samhället* presenterades en kvantitativ jämförande studie av flera professioner utifrån en enkätstudie.¹³ I *Det professionella landskapets framväxt*¹⁴ presenterades utvecklingen inom sex professionella fält: högre utbildning, utbildning, psykosocial integration, social reglering, hälsa och teknologi.¹⁵ Eftersom dessa arbeten ramat in arbetet med den här föreliggande antologin vill vi ge några korta summeringar av dem, tillsammans med en översiktlig beskrivning av den högre utbildningen i Sverige, innan vi går vidare.

Det professionella landskapets framväxt

Thomas Brante diskuterar i *Den professionella logiken* sex perioder i Sveriges nations- och statsbyggande.¹⁶ De fyra första perioderna har behandlats i antologin *Det professionella landskapets framväxt*¹⁷, där de beskrevs på varierande vis, beroende på när de olika professionella fälten utvecklades:

¹² Brante 2014.

¹³ Brante et al. 2015.

¹⁴ Brante, Svensson & Svensson 2019.

¹⁵ Fälten nämns här, men definieras och förklaras senare i detta kapitel och vidare i kapitlen för respektive fält.

¹⁶ Brante 2014, kap. 2.

¹⁷ Brante, Svensson & Svensson 2019.

1. Nationalstaten (1500- och 1600-talen) och därmed behov av utbildning av professionella statstjänstemän beskrevs framför allt i kapitlet om det akademiska fältet.
2. Den estetiska staten och de konstnärliga professionerna (svenskt 1700-tal), liksom de nutida i denna bok, saknades i den historiska volymen.¹⁸
3. Den industriella revolutionen och de tekniska professionerna (1800-talet) beskrevs särskilt i kapitlet om det teknologiska fältet.
4. Velfärdsstaten och de människobehandlande professionerna beskrevs i kapitlen om utbildningsfältet, hälsofältet, regleringsfältet och det psykosociala integrationsfältet. Velfärdsstaten hade rötter från slutet av 1800-talet, men starka politiska initiativ togs i Sverige på 1930-talet i dialog med professionell expertis utifrån idéer om att modernisera landet med social ingenjörskonst. Kvantitativa take-off för dessa professioner började dock först efter andra världskrigets slut, vilket också manifesteras i den högre utbildningens expansion.

Denna antologi behandlar den femte perioden:

5. Den nyliberala staten och marknadsprofessionerna.

En tänkbar angelägen fortsättning utgör den av Brante skisserade sjätte perioden:

6. Den globaliserade staten och de internationella professionerna.

En för samtliga fält mycket framträdande gynnsam betingelse var etablering och utveckling av den nationella och lokala staten med myndigheter och förvaltningar i den offentliga sektorn under industrisamhällets respektive välfärdssamhällets epoker.¹⁹ En del av detta utgjordes av utbildningsväsendets och utbildningssamhällets framväxt och expansion. Till exempel skapades genom statens försorg en systematisk legitimering av teknisk kompetens via utbildning, examina och vetenskaplighet redan på 1870-talet. Men detta

¹⁸ För vidare kunskap om det estetiska fältet, se t.ex. Sciulli 2010 och Svensson 2015.

¹⁹ I det sammanhanget kan man som Thomas Brante sakna professionsstudier av politik som fält och politiker som profession, vilket syns i egna utbildningar, särskilda karriärer och identiteter. En journalistisk ansats utgör Isaksson 2006.

bildade samtidigt en del av själva professionaliseringen och är därmed svårt att analytiskt urskilja som en betingelse i sig, utan får ses som en del av yrkenas strukturella omgivning. På det akademiska fältet är detta mycket tydligt. Professionernas yrkesutbildningar och deras ”gradvisa inkorporering i akademien framträder därmed som den enskilt viktigaste faktorn för omvandlingen till universitetssystemets och universitetslärarkårens specifikt moderna form”.²⁰

I denna nationalstatliga process expanderade både utbildningar och professioner mycket starkt när först industrisamhället byggdes upp och välfärdssamhället senare växte fram. Statens roll var stark och tydlig under dessa processer. Genom utredningar, politiska beslut och konstruktion och reformer av organisationer styrde staten förutsättningarna för och formeringen av professionerna. En slutsats som inte minst gäller läraryrkena. Externa utbildningspolitiska visioner och strategier i utredningar positionerade och avgränsade lärares yrkesverksamhet och kognitiva legitimering, vilket formade verksamheternas organisationer, som till exempel skolorna. Dessa kom i sin tur att utgöra mer materialiserade betingelser för professionerna. De fick delegation av sina samhällsuppdrag från staten via sina förvaltnings- och arbetsorganisationer, vilka kom att utgöra de viktigaste betingelserna för många yrkens och fälts professionalisering.

Detta framträdde särskilt tydligt på utbildningsfältet och hälsofältet. Skolans traditionella undervisningsformer liksom skolans organisering utgjorde starkt begränsande och bestämmande former för läraryrkena. Yrkena på hälsofältet analyserades som en underordning under staten. Den framväxande nationalstaten och statsadministrationen bildade en instans mellan medborgarna och sjukvården som samhällsfunktion. Analysen av läkar- och sjuksköterskeyrkets professionalisering visade betydelsen av organisatoriska traditioner som styrde politiska investeringar och utbyggnaden av hälso- och sjukvården. Där följdes vad som kallas akutvårdslogiken, vilken blev en konsoliderande faktor för medicinen. På det akademiska fältet bildar de äldre universiteten en både innehållslig och organisatorisk motpol till de nya högskolorna. På regleringsfältet spelade rättsväsendet en motsvarande roll som organisatorisk betingelse. Det psykosociala fältet kan däremot ses som ett undantag genom att det var relativt oberoende av stora och starka byråkratiska arbetsorganisationer i statens tjänst. Där var istället ideella föreningar, stiftelser och mindre enskilda företag framträdande

²⁰ Agevall & Olofsson 2019, s. 129.

betingelser som hörde ihop med en professionalisering underifrån. Statens roll i det svenska professionella landskapets framväxt var mycket betydande, men som synes, särskilt på det psykosociala fältet, inte allenarådande.

En helt annan betingelse finner vi i forskningens och kunskapsutvecklingens egen inre omvandling. Inom naturvetenskap, medicin och teknik utvecklades kunskap om orsakssamband och mekanismerna bakom dem som kunde ge förklaringar och därmed grund för intervention. Detta bildade en helt ny kognitiv bas för många professionella yrken att förklara, behandla och åtgärda processer. Exempel utgör ingenjörsvetenskapen, det biomedicinska paradigmet och den experimentella psykologin. Det var särskilt på det teknologiska fältet och hälsofältet som man därmed fick helt nya resurser, varigenom yrkena kunde differentieras och specialiseras. Denna mekanismbaserade kunskap bildade också grund för interventioner i verkliga sammanhang. Här möttes vetenskap och profession i professionella praktiker som fick sin legitimitet genom vetenskaplig kunskap – ofta via en ontologisk modell specifik för en viss professionell praktik.²¹ Brante ger ett antal exempel på hur teorier integreras med professionella praktiker. De visar också att det krävs särskilda ingående studier om den vetenskapliga utvecklingen som går utöver vad vi kunde göra av de sex professionella kompetensfälten i den historiska studien.²²

Vi kan sammanfatta skillnaderna vad gäller kognitiv bas mellan de klassiska professionerna och välfärdsprofessionerna på följande sätt:²³ I allmänhet fick de klassiska professionerna sina kvalitativa take-off på grund av vetenskapliga och teknologiska genombrott, medan de senare välfärdsprofessionerna fick sina kvantitativa take-off på grund av politiska beslut. Välfärdsprofessionerna och de människobehandlande områdena använde kunskap som var mer kontextberoende, de saknade gemensam ontologisk modell och tenderade att vara mer flerparadigmatiska. De klassiska professionernas praktiker (undantaget juridiken) var mer baserade på gemensamma och erkända mekanismkunskaper, medan välfärdsprofessionernas praktiker istället var mer baserade på korrelationer och enkla orsakssamband.

Status, slutligen, kan ses som en underliggande kausal struktur i utvecklingen. Det torde vara särskilt tydligt vad gäller akademifältet och hälsofältet.

²¹ Brante 2014, s. 204ff.

²² Brante 2014, s. 209ff.

²³ Brante 2014, s. 246.

Det senare lånar eller använder sig också till stor del av statusordningar som har funnits och finns inom akademifältet. Sådana statusordningar gäller lärosäten, fakulteter, ämnen, vetenskaper och positioner. De kan förklara hur professionsutbildningarna vid olika institut utanför universitetet övertog former för undervisning och examination från universitetet. Liksom hur universitetet omformades när dessa instituts forskning och yrkesutbildningar infogades i universitetens institutioner och organisation.

På hälsofältet visas en rad dimensioner som specialiteternas och hela verksamhetens statusordningar vilar på, som: forskningsberoende, klar- oklar diagnos, bota-vårda, ren-oren kunskap, kirurgi-medicin, slutenvård-öppenvård osv.²⁴ Sannolikt hör sådana statuskillnader nära samman med över- och underordning, makt, inflytande och kamp om centrala resurser mellan yrken på fältet och i relation till andra fält.

De svenska professionella kompetensfälten utvecklades huvudsakligen i dynamiken mellan politisk-byråkratisk styrning och professionell styrning. Det handlade mindre om relationen till efterfrågan från en marknad och mycket mer om krav från politiska organ och statliga myndigheter att söka tillgodose medborgares och individers behov jämte organisationers mål.

Professionerna i kunskapssamhället

Presentationen av de långa och generella dragen i utvecklingen av det professionella landskapets olika fält är ovan sammanfattad översiktligt. När man tittare närmare inom de olika fälten ses olika processer tydligare, men det finns även generella förändringar som kan ses i kortare tidsperspektiv. På den svenska arbetsmarknaden utgör mellanskikten eller tjänstemännen cirka 2,5 miljoner. Därav utgör de klassiska professionerna som läkare, jurister, civilingenjörer, psykologer, universitetslärare, tandläkare och revisorer cirka 200 000 samt välfärdsprofessioner som sjuksköterskor, socialsekreterare och lärare m.fl. cirka 370 000.²⁵ Tjänstemännens yrkesinnehåll fördelar sig med 14 procent som chefer av alla slag, 27 procent inom administration och ekonomi, 23 procent inom teknik samt 36 procent i humanistiska eller professionella yrken i vid mening.²⁶ Antalet sysselsatta totalt sett i privat väl-

²⁴ Carlhed Ydhag i Brante, Svensson & Svensson 2019.

²⁵ Olofsson 2018.

²⁶ Therborn 2018, s. 79.

färdsverksamhet ökade från 60 000 år 1980 till 240 000 år 2015, varav störst ökning inom vård och omsorg.²⁷ Samtidigt halverades antalet statsanställda.

Thomas Brante, Eva Johnsson, Gunnar Olofsson och Lennart G. Svensson presenterar i boken *Professionerna i kunskapssamhället*²⁸ en enkätstudie från 2010 med jämförelser mellan professioner, och en uppföljning av en liknande enkätstudie från 1996.²⁹ I 2010 års studie ingår jämförelser utifrån de 11 yrken som var gemensamma vid båda tillfällena och utvecklingen analyseras. Båda studierna har haft sin utgångspunkt i professionernas yrkesorganisationer.

I Sveriges akademikers centralorganisation (SACO) ingår 23 självständiga organisationer som representerar fackliga och professionella yrkesorganisationer. I Tjänstemännens centralorganisation (TCO) ingår bland andra Vision, Journalistförbundet, Lärarförbundet, Polisförbundet och Vårdförbundet, som också representerar professionella yrken. SACO har cirka 650 000 medlemmar (inklusive högskolestudenter). SACO:s förbund företräder yrkes- och examensgrupper från hela arbetsmarknaden, inklusive vissa egenföretagare. Det som förenar medlemsförbunden är akademiska högskoleutbildningar. Vissa förbund består av *ett* dominerande yrke med en gemensam examenstitel, som Sveriges läkarförbund där alla medlemmar har läkarexamen. I förbundet ingår åtta yrkesföreningar utifrån position i yrkesverksamheten, t.ex. sjukhusläkare, distriktsläkare och företagsläkare samt ett sextiototal specialistföreningar utifrån antingen specialistutbildningar eller yrkesverksamhet, som t.ex. förening för allmänmedicin, kirurgi eller akutsjukvård. Andra förbund består av flera yrken och har en mindre klar relation till viss utbildning, som till exempel DIK-förbundet och Naturvetarna. Yrkesorganiseringen i det professionella landskapet var i stort sett densamma vid de båda studietillfällena. Ingenjörerna gick samman i ett förbund (Sveriges ingenjörer) och socionomerna och förvaltningstjänstemännen ändrade sitt namn (till Akademikerförbundet SSR). Inga nya enskilda förbund upptogs i SACO eller TCO, trots en rad nya utbildningar som har haft professionella anspråk.³⁰

Av den svenska befolkningen i yrkesverksam ålder (25–64 år) hade 27 procent 2016 minst treårig högskoleutbildning, vilket innebar en fördubbling sedan 1996 (samt en ökning av forskarutbildade med en dryg procent).

²⁷ Allelin et al. 2018, s. 31 och 33.

²⁸ Brante et al. 2015.

²⁹ Svensson 2002.

³⁰ Se kap. 3, samt Olofsson 2011.

Det var framför allt kvinnors andel i åldern 25–34 år som ökat, från 12 till 36 procent, medan männens ökning gick från 12 till knappt 25 procent. Basen för professionella grupper består därmed av en större andel kvinnor. De professionella i arbetskraften 2010 kom vidare i större utsträckning från akademikerhem och medelklasshem och bodde oftare i större tätorter.

Drygt hälften av SACO-medlemmarna är numera kvinnor. Men kvinnor och män är mycket olika fördelade på förbund och därmed yrken. Den svenska arbetsmarknaden är starkt könsuppdelad med i stora drag kvinnor i vård, omsorg och utbildning och män inom tekniska yrken, byggnad och transport, vilket hör ihop med olika arbetsvillkor. Av de 30 största yrkena på den svenska arbetsmarknaden var endast tre jämställda 2011,³¹ läkare, kockar/kokerskor och universitets- och högskolelärare. Vid undersökningen 2010 var flera äldre professioner jämställda. Det gäller arkitekter, civilekonomer, jurister, präster, läkare och tandläkare. Arbetsterapeuter och sjukgymnaster hade fått något fler män. I övrigt hade samtliga förbund fått fler kvinnor som medlemmar, särskilt gäller det ekonomer, jurister, präster, läkare, naturvetare, skolledare, tandläkare, universitetslärare och i synnerhet veterinärer.

Professionella i Sverige har en stark anslutning till yrkesförbund. År 2010 var den 88 procent.³² Särskilt stark anslutning har poliser och officerare. Men professionellas anknytning i olika avseenden till sina yrkesförbund är ändå ganska svag. Professionellas anknytning till kollegorna och den egna arbetsplatsen var 1996 mycket starkare än till både den lokala och den centrala yrkesfackliga organisationen. Här finns fortfarande en klar skillnad mellan Norden och den anglosaxiska världen, där yrkesförbunden i allmänhet har och har haft en mycket starkare ställning.

Förbunden har också olika andelar i offentlig respektive privat sektor, vilket gör att de berörs olika av samhällsförändringar som sätter nya gränser mellan sektorerna utöver gränserna mellan yrkena. Arkitekter, ekonomer och ingenjörer finns huvudsakligen inom privat sektor. I vår enkät 2010 med det urval av yrken som ingick där var 68 procent offentliganställda, knappt 6 procent i frivillig eller ideell organisation och 26 procent i privat sektor. En minskad andel i offentlig sektor från 1996 förklaras av ändrat huvudmannaskap eller privatiseringar jämte vissa neddragningar.

³¹ Jämställd innebär att könsfördelningen låg mellan 40 och 60 procent inom yrkesgruppen.

³² Brante et al. 2015, s. 21f, 162.

De klassiska professionerna lever i familjer med högutbildade i större utsträckning än övriga professioner och har i jämförelse med senare generationer av professionella yrken markant högre inkomster än de andra yrkena. Samtidigt anger professionella i klassiska professioner i lägre utsträckning än de i övriga yrken att inkomsten är det främsta motivet för deras arbete. Kallet är därmed delvis närvarande hos de klassiska professionerna, medan det är uppenbart frånvarande i de andra yrkena.

Klassiska professionella utbildas i universitetssystemets centrala institutioner, medan de övriga professionerna i större utsträckning utbildas i högskolesystemets periferi (vid nya universitet och regionala högskolor). Den sociala rekryteringen till och den sociala placeringen av det professionella landskapets olika yrken bidrar i hög (och förväntad) utsträckning till att återskapa den sociala skiktningen i det svenska samhället. Det är barn från den övre medelklassens hem, inklusive verksamma inom de klassiska professionella yrkena, som idag återfinns i de klassiska professionerna, medan det är barn från familjer (och verksamma inom yrken) i den lägre delen av medelklassen som söker sig till de nyare välfärdspensionerna.³³

Den mest anmärkningsvärda homogeniteten bland respondenterna är dock att de anser sig vara mycket självständiga i sin egen yrkesutövning och att den egna kompetensen är det viktigaste. Detta är två centrala villkor för professionellt arbete. Men det professionella landskapet får ändå anses vara starkt differentierat och skiftande med betydande skillnader i positioner, anställningssektor, organisationsresurser, åsikter, löner, förtroende och status. I enkäten förekom även ett antal indikatorer om åsikter i politiska frågor. Variationerna var mycket stora mellan olika yrken, mellan offentlig- och privatanställda och mellan män och kvinnor, så stora att man knappast kan se det professionella landskapet som en potentiellt politiskt kollektiv aktör. Ojämlikheten består, medan fler yrken däremot nu är jämställda vad gäller andelarna män och kvinnor, men samtidigt med stora skillnader mellan könen inom yrken såväl som i hela landskapet. Detta kan kanske förklara det svaga och oorganiserade motståndet mot de grundläggande ekonomiska och organisatoriska förändringarna under de senaste tre decennierna, trots kritiska uppfattningar om dessa.

När det gäller professionellas kunskapsanvändning skiljer sig yrkena mycket kraftigt vad gäller att basera arbetet på vetenskap. Legitimationsyrken

³³ Se även Olofsson 2018.

som till exempel läkare, psykologer, sjuksköterskor och biomedicinska analytiker, dvs. professioner i hälsosektorn, betonar i mycket hög grad den vetenskapliga förankringen, medan arkitekter, ekonomer, poliser och officerare anser att vetenskap spelar en liten roll i deras yrkesutövning. I stort sett samma mönster uppstår vid frågan om hur mycket nya vetenskapliga rön påverkar yrkesutövningen: i vissa yrken anser man sig inte behöva följa med i forskningens utveckling för att utöva sin verksamhet.³⁴

Vardagskunskaper kan också ha större eller mindre betydelse för yrkesutövandet, dvs. kunskaper som inte följer eller är härledda ur vare sig vetenskapliga principer eller juridiska lagar. Behandlingsassistenter, lärare och präster understryker vardagskunskapernas betydelse, medan ekonomer, civilingenjörer, jurister och universitetslärare tillmäter vardagens kunskaper mindre roll i yrkesutövandet. Det är uppenbart att professioner har olika kunskapskällor. Att betona den vetenskapliga kunskapens betydelse för professioner och för definitionen av professioner, innebär att vissa yrkens professionsstatus blir mer tveksam.

Under de senaste decennierna har många professioners autonomi alltmer ifrågasatts, och det har ställts krav på ökad transparens i arbetsprocesserna. Genom införandet av New Public Management (NPM) har den externa styrningen av professionellas arbete ökat, med risk för minskad autonomi i arbetet. Resultaten från studien visar att den ekonomiska och byråkratiska styrningen uppfattas ha ökat och påverkat yrken negativt, framför allt inom offentlig verksamhet. Marknadslogiken och den byråkratiska logiken påverkar därmed förutsättningarna för professionellt utövande i högre grad än tidigare. Samtidigt visar resultaten att de flesta yrken anser sig ha en hög grad av egenstyrning i sitt arbete, med undantag för yrkesgrupperna inom sjukvården och skolan. Den kollegiala granskningen uppfattas som hög, dvs. den professionella logiken är fortfarande en viktig grund i yrkesutövningen. Resultaten avspeglar komplexiteten i professionella processer. Det finns inget linjärt samband mellan ökad styrning och minskad autonomi.

Ett sätt att förstå resultaten är genom diskretionsbegreppets två dimensioner, den sociala och den kognitiva.³⁵ Den sociala aspekten, dvs. det utrymme den professionelle har att förhålla sig till, som exempelvis lagstiftning, riktlinjer och organisatoriska förutsättningar, är den aspekt

³⁴ Brante et al. 2015, s. 131ff.

³⁵ Molander & Grimen 2010; Molander 2016.

som direkt påverkas av extern styrning. Den kognitiva aspekten, dvs. de kunskaper och erfarenheter den professionelle har, påverkas i mindre grad av den externa styrningen, och upprätthålls bland annat genom kollegialiteten, vidareutbildningar och genom att följa forskningen på området.

Till resultaten hör också att samarbetet är den grundläggande formen för relationer mellan professioner, och mellan dessa och andra yrken. I den meningen får den klassiska professionsteorin i Parsons tappning starkt stöd. Det finns stora skillnader i hur de inter-professionella relationerna gestaltas inom olika slag av stabila kontexter. Sjukhus är mycket multiprofessionella organisationer. Där finns en rad olika yrken, och där råder en strikt arbetsdelning och en komplex byråkratisk styrning. Det skapar en helt annan arena för samarbete, konflikter och underordning än organisationer som domineras av en enda profession, till exempel sådana monoprofessionella arbetsmiljöer som skolor, regementen och polismyndigheter.

Vi kan utifrån enkätstudien också konstatera att det professionella landskapet tilldelas ett betydande förtroendekapital av både allmänhet och de professionella själva.³⁶ Utifrån det nya s.k. granskningssamhället har man (inte minst bland professionsforskare) antagit att förtroendet satts i fråga och torde minska. Om vi ser professioner som en samhällsinstitution, kan vi konstatera att den tilldelas ett genomsnittligt förtroende jämförbart med domstolarnas, men något mindre än universitetens. Professionalism som samhälleligt värde och ideologi visar sig i en stor enighet bland professionella i den betydande roll de tillmäter den egna kompetensen och att man själv styr sitt arbete. Man uppfattar att ens kompetens godtas av omgivningen i mycket hög grad utan att man behöver argumentera. Stolthet över yrket är också utbredd. Det finns också en stark uppfattning om att man altruistiskt tjänar samhälle och allmänhet snarare än att sälja tjänster på en marknad.

Den högre utbildningen och relationen till arbetslivet

De professionella förenas i att ha högre utbildning, varför det är motiverat att också ge en översiktlig presentation av det området redan nu, även om det senare återkommer och fördjupas i kapitel 3.

Från och med åren omkring 1980 blev hela högskolefältet inordnat i universitetssystemet. Därmed ändrades själva det rum som konstituerar

³⁶ Brante et al. 2015, s. 203ff.

modern högre utbildning, inklusive all utbildning för professionella yrken i Sverige, som Ola Agevall och Gunnar Olofsson uttrycker det.³⁷ De fortsätter med att konstatera att i och med detta uppstod en kvantitativt betydelsefull pol i fältet som bestod av välfärdsstatliga professionsutbildningar förlagda till regionala högskolor, befolkade av lektorer och adjunkter som helt ägnade sig åt undervisning utöver de klassiska professionernas äldre universitetsutbildningar. I en annan del av det rummet finner författarna en lika renodlad, dominerande pol – forskningsintensiva och professorstata medicin- och teknikdiscipliner, förlagda till universitet eller fackhögskolor som utgör basen för kunskapsutveckling. Det omfattande resurstillskottet till högre utbildning och forskning under 1990-talet vidgade basen för såväl gamla som nya professionella utbildningar. Under de senaste årtionena har många yrkesgrupper setts sträva efter professionell status, bland annat genom att etablera egna utbildningsprogram vid lärosätena. Samtidigt förekom en liknande accelererande process där lärosäten sökte yrkesidentifiera och yrkesniska sina utbildningsprogram.

Utvecklingen av professionsutbildningar ser ut på följande sätt. Under den senaste 20-årsperioden har andelen studenter på yrkesinriktade program legat mellan 40 och 50 procent.³⁸ Yrkesprogrammen ökade i takt med hela högskolans ökning, medan generella program ökade från 15 till 30 procent och fristående kurser minskade från cirka 35 till drygt 25 procent.³⁹ Antalet examinerade ökade starkt från år 2010 till 2017. När det gäller utfärdade examina utgjorde generella examina 44 600 eller 57 procent och yrkesexamina 32 600 eller 42 procent samt konstnärliga 830 eller bara en procent år 2013/2014.⁴⁰ Av de generella examina var 29 000 på grundnivå, huvudsakligen kandidatexamina, och 14 200 på avancerad nivå, varav 5 800 magisterexamina och 8 400 masterexamina. Det förekommer stora variationer i examensfrekvens på olika yrkesprogram. Den är allmänt sett högre på sådana program som leder till legitimationsyrken.

Flest examina togs inom hälso- och sjukvård samt social omsorg. Detta område domineras starkt av kvinnor och i ungefär samma utsträckning sedan mitten av 1980-talet. Pedagogik och lärarutbildning fortsätter att få en allt större andel kvinnor. I samhällsvetenskap och juridik råder också

37 Agevall & Olofsson 2019 samt kap. 3 i denna bok.

38 Följande text om utbildning är huvudsakligen hämtad från Svensson 2015.

39 SOU 2015:70, s. 117; UKÄ 2018.

40 UKÄ 2015, s. 37.

kvinnlig dominans numera. Teknik och tillverkning är det tredje största området och det domineras fortfarande av män, men i något mindre utsträckning då kvinnor där ökat sin andel sedan mitten av 1980-talet.

Ett annat mått på överensstämmelse mellan utbildning och arbetsliv är utbildningens s.k. yrkesspridning, dvs. hur vanligt ett visst yrke är bland personer med viss utbildning.⁴¹ Legitimationsyrken har en mer yrkesbestämd utbildning och har därmed mindre yrkesspridning. Där återfinns till exempel läkarutbildade till 95 procent som läkare (spridningsindex 1,1), tandläkare till 92 procent som tandläkare, arkitekter till 70 procent som arkitekter eller stadsplanerare. En rad andra utbildningar har större spridning eller är tillämpbara på ett bredare segment av arbetsmarknaden, som till exempel socionomutbildade vilka till 49 procent återfinns som socialsekreterare och kuratorer, jämte civilingenjörer som återfinns till bara 25–30 procent inom sina inriktningar (index 14–20). Ekonomutbildade har också en stor spridning (index 22). Civilingenjörer och ekonomer återfinns däremot oftare som chefer, vilket framgår i kapitlet om det teknologiska fältet. Utbildningar inom humaniora och samhällsvetenskap har också stor spridning (22), liksom konstnärlig utbildning (26).

Yrken med legitimation har starkare professionell ställning. Det gäller 21 yrken inom hälsofältet samt successivt sedan 2011 läraryrket.⁴² Utbildning av professionella utgör en stor del av högskolans verksamhet, och professionella yrken utgör cirka en femtedel av arbetsmarknaden. Flera av dessa utbildningar har hög prestige och är mycket eftersökta, med stor konkurrens om det begränsade antalet utbildningsplatser.⁴³ Sådana utbildningar kan sägas vila på ett professionskontrakt, där yrket är tydligt för de sökande. Utbildningarna har en viktig praktikdel – som lärarnas verksamhetsförlagda del (VUF) och läkarnas allmäntjänstgöring (AT) – och de kännetecknas av studentkultur och yrkesförbund som också organiserar studenter och som ger yrkesintroduktioner, ofta under fortsatt handledning. Yrkena har sina olika vetenskapliga baser. De varierar också i hur stark relation

41 SOU 2015:70, s. 218ff.

42 Auktorisation är en annan form av licensiering eller certifiering av yrkesutövning. Revisorer kan söka auktorisation i myndigheten Revisorsnämnden, socionomer i sitt förbund SSR. Advokater som ska försvara i domstol måste vara medlemmar i Advokatsamfundet, vilket kräver viss bestämd utbildning och praktik.

43 UHR antagningsstatistik 2015; Brante et al. 2015, kap. 3.

yrkesutövningen har till vetenskap och i kombination med praktik och erfarenheter, vilket ger olika typer av professionella eller praktiska synteser.⁴⁴

När det gäller de högre utbildningarnas relationer till arbetslivet, är två andra aspekter särskilt i fokus som båda har att göra med formell respektive faktisk kompetens. Den ena rör allmänutbildning (generell, generisk) kontra specialistutbildning – utbildning med stor närhet till yrkesutövningen eller förmåga att lära sig. Den andra rör teoretiskt respektive praktiskt innehåll. Högre utbildning avser att ge allmän och formell kompetens: kunskap och förståelse, färdighet och förmåga, värderingsförmåga och förhållningssätt samt den specifika yrkeskompetens som anges i examensordningarna för respektive yrkesprogram enligt den mall som föreskrivs med Bologna-systemet. Generalistkompetens handlar också om till exempel flexibilitet, anpassning, förmåga att lära sig, att se helheter, att reflektera, att identifiera och lösa problem. På en del yrkesområden nöjer sig arbetsgivare med det allmänna, på andra frågar man efter det specifika. Den andra aspekten om teoretiskt kontra praktiskt innehåll är ständigt omdiskuterad och speglar de olika världar som den akademiska respektive den praktiska yrkesutövningen representerar. Man talar här ofta om en akademisering som ger formell kompetens men lägger mindre vikt vid faktisk kompetens och erfarenhet.

Läkare och civilingenjörer är bra exempel för att diskutera formell respektive faktisk kompetens. Läkarutbildningen har med universitets-sjukhusen stor närhet till yrkesutövningen, där lärarna ofta arbetar och forskar i den kliniska verksamheten, och där praktiken för läkarstudenterna är väl definierad. Nyutbildade läkare anser också att de har stor användning av sin utbildning.⁴⁵ De betonar teoretisk specialistkunskap, och efterfrågan på specialister är stor. Civilingenjörerna anser istället att de i mindre utsträckning använder sin utbildning, och att deras arbete ofta kan utföras med annan utbildning. De betonar generalistkompetens som ger inträde på arbetsmarknaden. Den på deras områden mer arbetsplats- och projektspecifika kompetensen lär man sig på jobbet. Man kan därmed säga att läkarna betonar utbildningens bruksvärde i yrket och civilingenjörerna dess bytesvärde på marknaden.

Under begreppet livslångt lärande (*lifelong learning*) betonades internationellt vikten av att utbilda sig för ett föränderligt arbetsliv och att ta

⁴⁴ Brante et al. 2015, s. 70.

⁴⁵ Nilsson 2007, 2016, s. 133f.

eget ansvar för detta.⁴⁶ Det betecknar människors förmåga att lära sig under hela sin livstid och i alla de miljöer där de uppehåller sig. Detta begrepp från 1960-talet, som återkom starkt på 1990-talet, fick en fortsättning med begreppet anställningsbarhet (*employability*) kring millennieskiftet. Det blev centralt för tal om och planering av både gymnasial och eftergymnasial utbildning bland annat i samband med Bolognasystemet.⁴⁷ Relationen mellan utbildning och arbete skiftade därmed delvis genom att utbudet av arbetskraft sattes i fokus istället för efterfrågan, och full sysselsättning byttes ut mot möjlig anställningsbarhet, och den arbetslöse blev snarare beskriven som icke- eller svåranställningsbar. Det indikerade därmed också ett skifte från systemnivå till individnivå. Anställningsbarhet utgjorde en än starkare bakgrund till Bolognareformen 2007 för eftergymnasial utbildning.⁴⁸ I samband med den fick examensordningar och examensbeskrivningar sin nuvarande utformning, där kraven preciseras under tre rubriker: kunskap och förståelse, färdighet och förmåga, värderingsförmåga och förhållnings-sätt, med beskrivningar som ofta refererar till kvalifikationer för uppgifter i arbetslivet. Detta syftar till att skapa faktisk eller reell allmän kompetens som ska stämma överens med krav på kvalifikationer i arbetslivet.

Anställningsbarhet har alltså blivit ett mycket använt begrepp sedan slutet av 1990-talet. När man i Bolognaprocessen på EU-nivå med början 1999 skapade målen för ett europeiskt område för högre utbildning (EAHE) nämndes anställningsbarhet tillsammans med rörlighet och konkurrens. Det har legat till grund för att fastställa nivåer, lärandemål och betygskriterier i den svenska högskolan.⁴⁹ Begreppet fokuserar relationen mellan utbildning och arbete, och lägger större ansvar på den enskilde att välja utbildning och yrke med hänsyn till arbetsmarknad och arbetsliv.⁵⁰ Begreppet har perspektiv från ledarskap och företagsutveckling. Det betonar såväl formell kompetens för konkurrens på arbetsmarknaden som nyttan med reell kompetens i yrkesutövningen på en arbetsplats. Det handlar om anpassning till rådande villkor, där man tappat en del av det förändringsperspektiv som fanns i det livslånga lärandets beredskap för nya yrken, nya arbetsuppgifter och innovationer.

46 Tuijnman 1996; SOU 1999:141; Askling, Christiansson & Foss-Fridlitzius 2001.

47 SOU 1999:141; Jacobsson 2004; Garsten & Jacobsson 2004.

48 Proposition 2004/05:162.

49 Schwieler 2007.

50 Garsten & Jacobsson 2004; Sparrhoff & Fejes 2016.

Ytterligare en typ av närmande till arbetslivet har varit en hel ideologi kring entreprenörskap från 1980-talet och därvid ett skifte från medborgare till entreprenör (initiativtagare, företagare, att sälja sig själv). Det lanserades först inom OECD och EU och fick starkt genomslag på bred politisk front i Sverige på 1990-talet.⁵¹ Det skulle ges starkare betoning och till och med löpa som en röd tråd genom hela utbildningsväsendet och skrevs in i ungdomsskolans läroplaner och högskolans utbildningsplaner. Det gav dock ingen utdelning i fler företagare.

Studiens syften, material och ansatser

Den främsta ambitionen i hela detta projekt har varit att ha ett jämförande historiskt perspektiv på hela det svenska professionella landskapet med syfte att definiera och förklara fenomenet professioner, deras specifika dynamik och samhällseliga betydelse. Ett visst urval och därmed avgränsning har skett till sju särskilda professionella kompetensfält som framgår längre ned. Sverige är valt som fallstudie av flera skäl; förutom självklarheten att vi forskare är verksamma i Sverige, så är Sverige ett modernt, högindustrialiserat europeiskt land med många karaktäristika gemensamma med länder på en likartad utvecklingsnivå. Inte minst vad gäller professionalisering föreligger många likheter mellan Sverige och de nordiska länderna, med Kontinentaleuropa och även i viss utsträckning med anglosaxiska länder. Men Sverige, liksom andra nordiska länder, skiljer sig från många andra länder genom att befolkningen hyser stark tilltro till medmänniskor liksom till myndigheter och professioner.

Professionsforskningen har länge dominerats av studier av enskilda professioner. Vår ambition har varit att studera ett flertal professioners historiska utveckling, eftersom vi menar att den *jämförande* analysen är det bästa tillvägagångssättet för att förstå professionaliseringsprocessers bakgrunder och förlopp och finna de kausala mekanismerna bakom dem. Denna bok beskriver sju olika professionella fälts nutida utveckling och jämför dem, med syftet att analysera och identifiera kausala mekanismer. Vi använder en metod starkt rekommenderad av Alexander George och Andrew Bennett kallad ”strukturerade, fokuserade, jämförande fallstudier”, som syftar till att finna gemensamma och skilda processer och krafter.⁵² Våra ”fall” är

⁵¹ Therborn 2018, s. 60ff. och not 78; Dahlstedt & Fejes 2018.

⁵² George & Bennett 2005.

professioner, fält och generationer, och vi utför både ”inom-fall-analyser” och ”mellan-fall-analyser”. I de senare ställs ett antal gemensamma frågor till varje fall, vilket binder samman studiens delar. För att kunna kategorisera och analysera behövs också ett antal teoretiska begrepp. I det följande diskuteras begreppen professionellt landskap, kompetensfält, profession, professionstyp och professionsgeneration.

Vi använder allmän samhällsvetenskaplig teori tillsammans med teorier och begrepp utvecklade inom professionsforskningen. Nu finns det flera traditioner och teorier som studerar professioner, som till exempel den struktur-funktionalistiska teorin, maktteorin och stängningsteorin. Dessa ställs ofta mot varandra i meningen att den ena eller den andra traditionen bäst fångar professioners egenskaper och dynamik, exempelvis om professioner ska förstås utifrån deras funktioner för att befrämja högre kulturella värden, eller om de alternativt ska förstås som intressegrupper drivna av ett slags kollektiv egoism.

Studien rör till stora delar hur och varför professioners villkor och relationer till sin omgivning förändrats under denna nutida period med sina samhällsförändringar. Den teoretiska ansatsen handlar därför främst om relationer mellan professioner inom sina fält och professionernas och fältens relationer till sin omgivning, som består av andra organisationer jämte allmänhet eller medborgare och brukare som mottagare av professionella tjänster. Detta kan sägas vara ett nyinstitutionellt grepp som finns i en mycket omfattande internationell forskning om professioner och organisationer som bildar en ny genre.⁵³ Den handlar dock oftare om nya professioner, som chefer, konsulter, affärsjurister och revisorer i stora internationella företag, snarare än klassiska och nationellt baserade professioner.

Underlaget för studierna på de respektive fälten består av primärt material i form av utredningar, propositioner, lagtexter och anvisningar och en mängd statistiska data jämte vissa informantintervjuer för att få några kompletterande bilder inifrån vissa professioner och fält. Det består också av sekundärt material i dokument och bearbetningar i utredningar, forskningsrapporter och avhandlingar. I en del kapitel hämtas resultat från enkätstudierna 1996 och 2010.⁵⁴ Kapitlen har lite olika betoning på material beroende på vilka frågor som ställts.

53 Evetts 2011; Muzio & Kirkpatrick 2011; Muzio et al. 2013; Noordegraaf 2011 samt andra artiklar i temanummer i *Current Sociology* 2011 och i *Journal of Management Studies* 2013.

54 Brante et al. 2015.

Ett landskap av professionella kompetensfält⁵⁵

Ett landskap är en terräng som på olika sätt bearbetats av människan och som kan utforskas. Det består av ett antal storheter som kan benämnas eller namnges. Vidare är ett landskap oregelbundet samtidigt som det är möjligt att urskilja mönster som kan kartläggas. Man kan rita kartor över de mönster som förekommer i ett landskap, och utgångspunkten, sökljuset, för vår studie är just ett mönster, en matris eller en *typologi* av professioner.

Typologin är uppbyggd av en diakron och en synkron axel. Den synkrona axeln delas i olika sociala eller professionella fält, eller en uppsättning *socio-kognitiva kompetensfält* i vilket professioner ingår som centrala aktörer. ”Fält” är således ett begrepp som befinner sig mellan landskap och profession. Ett fält utgör en professions omedelbara omgivning och kan bestå av andra professioner och hjälpende yrken, klienter och politiker; ett fält är väsentligen relationer mellan aktörer. Den diakrona axeln delas i tre segment eller *generationer* av *professionstyper*: klassiska professioner, välfärdsprofessioner och preprofessioner eller nyare yrken som har vissa anspråk på att kunna bli professioner.⁵⁶

Det är utifrån ”skeenden i vår egen samtid” som vi iakttar ”det förgångnas strukturer” och förstår vår samtids mekanismer som en fortsättning av tidigare epoker. Som historiesociologer ofta påpekar kan inte nuet förstås utan dess historia, men det omvända gäller också; historia skrivs alltid utifrån en utgångspunkt, ett sökljus med vars hjälp historiens oändliga mängd fakta kan sorteras så att de för studiens syften relevanta strukturer framträder.

55 Texten i denna del överlappar motsvarande del i Brante, Svensson & Svensson 2019. Denna dubblering är ofrånkomlig då de båda volymerna utgår från samma grundantaganden och dessa rimligen ska redovisas i båda publikationerna.

56 Begreppet generation ska förstås i Karl Mannheims mening, som individer som har ”en gemensam plats i de sociala processernas historiska dimension”, Mannheim 1952, s. 290. Individer med gemensamma specifika erfarenheter och tänkesätt, på samma sätt som ”klass” också formar individer. Att ha en specifik position i ett professionellt fält under en viss historisk epok ger således en specifik gemensam bakgrund till professionellas ”Weltanschauung”.

TABELL 1.1 Professionsgenerationer, professionella fält och yrken (inom parentes yrken som inte behandlas i texten).

Generation	Fält	Akademi	Utbildning	Social reglering	Psykosocial integration	Medicin	Teknik	Ekonomi
Klassiska professioner		Professor Lektor	(Präst)	Jurist	(Präst) Psykiater	Läkare	(Militär) Ingenjör	
Välfärds- professioner		Adjunkt Lektor	Lärare Förskollärare	Socionom	Psykolog Kurator Psyko- terapeut	Sjuk- sköterska	(Miljö- inspektör?)	Ekonom
Pre- professioner			Skolledare	Polis	Coach	Biomed- icinska analytiker		Marknads- analytiker

Akademi omfattar universitet, högre utbildning, vetenskap och forskning. Det är ett fält som alla andra professioner är beroende av och relaterade till mer eller mindre. Utbildning omfattar ungdomsskolan med grundskola och gymnasium. Social reglering omfattar socialtjänst, polis- och rättsväsende. Psykosocial integration omfattar rådgivning och psykoterapi utöver psykologi jämte psykiatrin inom det medicinska fältet. Medicin omfattar hälso- och sjukvård. Teknik eller teknologi omfattar industri och tillverkning. Ekonomi avgränsas i det kapitlet till finansväsendet och särskilt marknadsanalytiker som exempel på en preprofession. Det finns också andra professionella fält som inte ingår i denna studie, som tre historiskt mer betydande: det kyrkliga med den klassiska professionen präster, det militära med officerarna och det estetiska konstnärliga med konstnärer, gallerier, museer och kritiker. Ett modernare fält med stor och starkt växande social betydelse är det kommunikativa med en rad yrken inom media och digitalisering. Många yrken har sin verksamhet inom flera olika fält, som till exempel jurister, socionomer och psykologer. Denna bok består av ett kapitel för vardera av dessa sju fält i ovanstående ordning.

Begreppet profession

Professioner är kunskapsbaserade yrken där kunskapen är abstrakt, systematisk och ofta även esoterisk.⁵⁷ I vår tid är detta oftast detsamma som att professioner är *vetenskapsbaserade*,⁵⁸ de bygger på och tillämpar vetenskaplig kunskap.⁵⁹ I en väl fungerande profession är (vetenskaplig) teori och praktik integrerade, dvs. praktiken följer av vetenskapens etablerade principer och rön. Detta betyder i allmänhet att en profession vilar på och får sin legitimitet från ett bakomliggande vetenskapligt paradigm ur vilket principer för praktisk tillämpning har utvunnits. *Know-why* förenas med *know-how* i ett gemensamt sätt att tänka kring ett visst objekt eller en uppgift i en professionell praktik.⁶⁰

En mer allmän eller universell definition som är giltig även för den förvetenskapliga eran säger att professioner är förmedlare och användare av *den högsta kunskapen* inom olika fält. Det finns ingen högre samhällelig instans, ingen djupare kunskaps- och handlingskälla att vända sig till. Uttryckt på annat sätt: professioner är *tillgångspunkter* till vad som uppfattas som högre (bättre, säkrare, mest erkända) teoretiska principer som kan omsättas i praktisk handling. Omvänt: professionella *representerar* högre teoretiska principer.

Detta gällde även under den förvetenskapliga eran. Präster utgjorde den primära, ibland enda, tillgångspunkten till den högsta kunskapen, dvs. heliga skrifter och Guds ord och vilja. Även shamaner och liknande byggde sin status på att de utgjorde tillgångspunkter till esoterisk, dvs. svåråtkomlig, förborgad, eller magisk, kunskap – något som ibland även utmärkte det medeltida skräväsendets mästare. Efter de vetenskapliga revolutionerna på 1600-talet och den åtföljande upplysningstiden förlorade dessa grupper successivt sina kunskapsmonopol och yrkesprivilegier, och en annan, rationell och sekulär, kunskapsform började långsamt få fäste.

Definitionen kan mjukas upp och göras mer omfattande genom att inte förankra den alltför starkt i vetenskapen utan även tillåta systematiskt ordnade

⁵⁷ Siegrist 2002; Torstendahl 1991.

⁵⁸ "Science" står här inte för endast naturvetenskap utan omfattar också *social sciences* och *humanities*, dvs. begreppet används som tyskans "Wissenschaft".

⁵⁹ Freidson 2001; Brante 2011, 2014.

⁶⁰ Grimen 2008.

”abstrakta begrepp och teorier”⁶¹ eller ”systematisk kunskapsmassa”⁶² som kognitiv bas. Mer allmänt kan professioner sägas vara bärare av *den moderna rationella diskursen*, som är ett icke-traditionsbundet, amoraliskt tänkesätt där logik och det rena argumentet är de idealt sett primära kunskapskällorna.⁶³ Till denna kognitiva bestämning brukar en serie sociala attribut anges som karaktäristika för professioner. Här är några av de vanligast föreslagna attributen⁶⁴:

- Professioner är organiserade i *förbund* som samlar medlemmarna och tillvaratar deras intressen samtidigt som förbundet har möjlighet till kontroll och sanktioner mot olika slag av icke-professionellt beteende.
- Förbundet har en *etisk kod* inskriven i stadgarna.
- Generellt sett utmärks professioner av att de själva *kontrollerar arbetsdelningen*.
- Professioner har oftast en hög grad av *autonomi och kollegial organisering* vilket traditionellt sett inneburit att arbetet är svårt att kontrollera utifrån. Tillsammans med kunskapernas och färdigheternas exklusiva natur innebär detta i sin tur att yrkesutövningen präglas av *diskretion*, dvs. utövaren har mandat att själv fatta beslut om den rätta åtgärden.
- Professioner är *politiskt konstituerade*: staten ger exklusiv rätt till en jurisdiktion. Professioner strävar efter kunskaps- och yrkesmonopol.
- Professionella har genomgått en *lång specialiserad utbildning* som varit systematisk och oftast akademisk, och avslutas med examination och ibland legitimation.

Således har professioner både kognitiva och sociala dimensioner och de legitimeras både kognitivt och socialt. Därför bör de studeras utifrån båda dessa dimensioner och även med fokus på dialektiken mellan kognitivt och socialt. Anders Molander och Lars Inge Terum använder sig av en något annorlunda distinktion när de skiljer på den organisatoriska och

61 Freidson 2001, s. 180.

62 Molander & Terum 2008.

63 Gouldner 1979.

64 För dessa och fler attribut, se t.ex. Burrage, Jarausch & Siegrist 1990; Freidson 2001; Molander & Terum 2008; Fauske 2008.

performativa aspekten av professioner.⁶⁵ Inom de sociala eller organisatoriska ramarna och villkoren pågår den performativa professionella praktiken med tillämpning av viss abstrakt formaliserad kunskap under diskretionära bedömningar i enskilda fall. Den performativa och kognitiva aspekten tar avstamp i kunskapssociologi och vetenskapsteori medan den sociala tar avstamp i organisationsteori.⁶⁶

Låt oss efter denna avgränsning se närmare på de tre generationer av professioner, eller professionstyper, som anges i typologin. Begreppet professionstyp betecknar en eller två eller ett kluster av professioner som ingår i fält vilka utgör resultat av samhällelig utveckling och förändring, ofta tillsammans med assisterande och närliggande yrken i fältet. En professionstyp kan alltså bestå av flera professioner med ett antal utmärkande gemensamma kännetecken som oftast utvecklats under samma tidsperiod och betingelser. ”Generation” betecknar olika professionstyper. Andra beteckningar för professionstyper är ”serviceprofessioner” till skillnad från ”kommersialiserade professioner”,⁶⁷ ”Levande-professioner” kontra ”Ting-professioner”⁶⁸ samt ”välfärdsstatens professioner” kontra ”nyliberalismens professioner”.

Klassiska professioner

Dessa har oftast sina organisatoriska ursprung i 1800-talet. Exempel är läkare, civilingenjörer, arkitekter, forskare och jurister, yrken med traditionellt långa universitetsutbildningar och hög status. Kognitivt sett bygger de klassiska professionerna oftast på ett grundläggande, allmänt erkänt och ”robust” paradigm som håller samman och till viss del standardiserar praktiken samtidigt som en tilltagande specialisering ger upphov till en karaktäristisk spänning mellan en gemensam, integrerande kognitiv bas och en differentierande arbetsdelning. Läkare i hälso- och sjukvård är det tydligaste exemplet på detta. Socialt sett har de klassiska professionerna åtnjutit relativt höga sociala belöningar i form av inkomst, status och prestige; deras vetenskapliga och kulturella kapital har även resulterat i visst ekonomiskt kapital. I professionsforskningen har de utgjort själva prototypen för vad en profession är, vilket innebär att den allmänna beskrivningen av profession

⁶⁵ Molander & Terum 2008, s. 17ff.

⁶⁶ Brante 2014.

⁶⁷ Hanlon 1999.

⁶⁸ Hellberg 1995, s. 96.

ovan till stor del är beskrivningar av de klassiska professionerna. Beskrivningen utgör samtidigt i viss mån en idealtyp, och som vi kommer att se har de klassiska professionernas villkor och autonomi kraftigt förändrats under de senaste decennierna. Dessutom utgör de ofta ett ideal för andra yrken där det finns ambitioner och anspråk på att nå professionell status. Professionell och professionalism är begrepp med mycket starka positiva betydelser.⁶⁹

Välfärdsprofessioner eller nya professioner

Välfärdsprofessioner eller nya professioner gick länge under beteckningen semiprofessioner och avsåg yrken som saknade vissa vanliga kriterier som utmärker professionella eller hade vissa egenskaper i lägre grad.⁷⁰ Detta begrepp har kritiserats utifrån att ”semi”, som betyder ”halv”, skulle kunna ange att yrken med sådana markeringar inte är lika värdefulla som ”egentliga” professioner. Till detta kan fogas att semiprofessioner är kvinnodominerade och att ”semi” är ett manligt sätt att underordna kvinnor.⁷¹ Det kan därför finnas anledning att ersätta begreppet med välfärdens professioner, välfärdsstatens professioner eller nya professioner.⁷² I och med utbyggnaden av välfärdssystemen och högskoleutbildningarna under andra hälften av 1900-talet har en ny generation av professioner expanderat kraftigt: sjuksköterskor, lärare, socionomer m.fl. Utbildningen av dessa är sedan högskoleförordningen 1977 systematiskt inordnad i högskolesystemet, och yrkesverksamheten är knuten till nya, egna vetenskapliga fält eller discipliner med egna forskningsavdelningar och forskartjänster: sjuksköterskor genom omvårdnadsforskning, socionomer genom forskning i socialt arbete, lärare genom pedagogik och utbildningsvetenskap och bibliotekarier genom biblioteksvetenskap. Ett annat sentida yrke med professionella ambitioner som också tillhör välfärdstagsgenerationen är personalvetare.⁷³

⁶⁹ Brante et al. 2015, kap. 10.

⁷⁰ Etzioni 1969.

⁷¹ Se t.ex. Witz 1992 eller Dahle 2008, s. 220ff.

⁷² Castro 1992.

⁷³ Se vidare kap. 3.

Vad skiljer då dessa från de klassiska professionerna för närvarande?⁷⁴ Ur *kognitiv* aspekt kan skillnaden sammanfattas så här:

- Med den vetenskapliga kunskapen som grund har välfärdsprofessionerna närmat sig definitionen av en klassisk profession. Samtidigt föreligger inget enhetligt, grundläggande, robust, systematiskt, allmänt erkänt och gemensamt paradigm som håller samman och standardiserar praktiken. Ämnena och praktikerna kan snarare betraktas som flerparadigmatiska, dvs. ett flertal paradigmkandidater och läger konkurrerar med varandra om ämnets grundläggande *doxa*, till exempel socionomer eller lärare.
- Kunskap och auktoritet är underordnad en eller flera andra professioner, vilket innebär att professionen inte är den primära tillgångspunkten till den högsta kunskapen inom fältet, till exempel sjuksköterskor.
- Vid interventioner, behandling och åtgärder används i större utsträckning samtal och kommunikativa metoder.
- Kunskapen handlar i större utsträckning om kontexter till problem.

Ur *social* och organisatorisk aspekt kan välfärdsprofessionerna beskrivas och jämföras på följande sätt:⁷⁵

- Medan de klassiska professionerna tillhör de högre mellanskikten, tillhör välfärdsprofessionerna ”mellan-mellanskikten”.
- De är i större utsträckning organiserade som traditionella fackförbund än som yrkesförbund.
- De har lägre autonomi i förhållande till både politik och andra professioner och är betydligt mer styrda.
- De har varit mindre framgångsrika, och ibland mindre intresserade av, att ”stänga” (*social closure*) sina jurisdiktioner eller yrkesområden genom att sträva efter yrkes- och kunskapsmonopol.
- Välfärdsprofessionella är fler till antalet; de har expanderat starkt i och med uppbyggnaden av välfärdsstaten.
- Utbildningen är inte lika specialiserad utan i större utsträckning tvärvetenskaplig.

⁷⁴ Vi talar här om ”för närvarande” eftersom relationerna ständigt förändras.

⁷⁵ Inspirerat av Etzioni 1969.

Den sista punkten innebär att välfärdsprofessionerna är omgärdade av en mängd hjälpämnen som förser dem med en teoretisk bas, även om alla professioner har inslag av tvärvetenskaplighet. Ämnen som sociologi och psykologi har här en viktig funktion, idag tillsammans med medicin, speciellt diverse neurovetenskaper, kognitionsforskning m.m.

Ett annat utmärkande drag är att välfärdsprofessionerna i och med universitetsanknytningen innehåller en karaktäristisk spänning. Denna går mellan den akademiska och den praktiska sidan av ämnet. En förklaring är att de utvecklats ur praktiker och senare anknutits till högre utbildning och forskning och därmed använder sig av vetenskapens frukter, medan klassiska professioner huvudsakligen utvecklats inom universiteten. Samtliga ämnen i välfärdsprofessionerna innehåller å ena sidan grupper som menar att det är väsentligt att ständigt förbättra och öka teoriansknytningen, utvidga forskningen inom ämnet osv., och å andra sidan grupper som menar att det är den praktiska yrkeserfarenheten som är den bas på vilken ämnet i fråga måste vila.⁷⁶

Välfärdsprofessioner verkar oftast i den offentliga sektorn och de erhåller inte höga samhälleliga belöningar (status och löner). På grund av det senare har det varit möjligt att vidmakthålla föreställningen om ”altruism” och ”kall” som centrala professionella attribut; kanske motsvarar dagens välfärdsprofessioner vad många forskare ansett vara utmärkande för de klassiska professionerna under 1800-talet. Om det nu är så att sådana aspekter har betydelse idag? Svenska sjuksköterskor ser numera i mindre utsträckning än andra professioner sitt yrke som ett kall.⁷⁷

Preprofessioner

Under senare tid har det varit möjligt att urskilja en tredje generation av yrken som strävar efter professionell status.⁷⁸ Det är den flora av yrken och utbildningar som idag forskningsanknyts och institutionaliseras vid de högre lärosätena, framför allt vid de nya högskolor och universitet som definierar sig som professionslärosäten.⁷⁹ En genomgång av program-

⁷⁶ Brante 2003, s. 171ff.

⁷⁷ Brante et al. 2015, s. 54 och 252.

⁷⁸ Fournier 1999.

⁷⁹ Till exempel i Borås, Malmö och Växjö, liksom förebilden Senter for profesjonsstudier vid Høgskolan i Oslo, men också vid de äldre universiteten.

utbildningar inom samhälls- och hälsoområdet visar att det 2008 fanns 248 utbildningsprogram som var av denna karaktär.⁸⁰ Några exempel är: fastighetsmäklare, systemanalytiker, dataprogrammerare, investeringsrådgivare och coacher, men även områden som turism, idrott, kost, integrativ design, information, miljö, IT-service, nya medier, textil och estetik, för att bara nämna några yrken som idag har universitetsutbildning, forskning och i en del fall egna professurer. Kognitivt sett strävar några preprofessioner efter att vidareutveckla en aspekt av ett paradigm eller kombinera flera paradigm till en tvärvetenskaplig förståelseform, eller att via upptäckter, uppfinningar eller rationaliseringar utveckla egna paradigm. Allmänt sett är preprofessioner ”preparadigmatiska”; det finns inte en eller ett fåtal klart avgränsade, vetenskapligt förankrade grunder utan ämnena är ofta jämförelsevis öppna och fragmenterade. I flera fall finns inte heller ambitionen att utveckla mer abstrakta kunskapssystem som bakgrund till de snävare praktiska kompetenserna, vilket innebär att de troligtvis inte utvecklar professionalism i dess klassiska innebörd.

Till de nutida villkoren hör att välfärdsstaten har upphört att expandera och tenderat att privatiseras samtidigt som samhällspolitiken betonat marknadens och valfrihetens betydelse och stimulerat entreprenörsanda och privata initiativ till nyföretagande.⁸¹ Till skillnad från välfärdsstatens professioner måste preprofessionerna ofta själva nischa in sig på marknaden. En uppgift för dessa professioner i vardande kan därför vara att skapa en marknad för den speciella kompetensen. Många av dessa preprofessioner erbjuder produkter eller kompetens i vinstsyfte, inte service till det allmänna bästa under välfärdsstatens paraply, där kompetensen garanteras via universitetsanknytningen. Som Gerard Hanlon påpekar innebär en övergång till nyliberal ideologi också en övergång från serviceprofessioner till kommersialiserade professioner.⁸²

Trots dessa gemensamma villkor utgör preprofessionerna naturligtvis en mycket heterogen grupp. En del av dem är svar på de nya kompetenser som krävs på grund av ny teknologi, andra strävar efter att nischa in sig inom redan etablerade områden eller skapa nya nischer för sina varor och tjänster. Många av dem är också tämligen oorganiserade så här långt. För

⁸⁰ Olofsson 2011.

⁸¹ Den politiska striden om ”vinster i välfärden” illustrerar detta.

⁸² Hanlon 1999.

närvarande ser vi många entreprenörer i mindre delägarskap, professionell service och ”flexibla, kunskapsbaserade organisationer” som antar expertroller. En del av de nya initiativen kommer förmodligen att misslyckas medan andra kommer att kunna slå rot och etablera en tredje generation av professioner. Man bör komma ihåg att även medicin och ingenjörskonst en gång var preprofessioner.

Detta kommer i sin tur att påverka den allmänna uppfattningen av professioner och återspeglas i nya försök att avgränsa och definiera begreppet profession. Sammanfattningsvis kan preprofessioner förstås som reaktioner på en serie nya möjlighetsbetingelser. De kan vara:

- svar på ny teknologi som kräver nya former av kompetens, exempel är dataexperter, programmerare, mjukvaruexperter, systemvetare
- svar på finanssektorns ökade omfång och betydelse. Expertkunskaper behövs vad gäller ekonomiska transfereringar och investeringar. Börsens ökade betydelse för finansiering på såväl nationell och kommunal som individuell nivå har ökat behovet av finansiell kompetens. Exempel är fondmäklare, börsmäklare, investeringsrådgivare, finansanalytiker, kapitalrådgivare, bankernas privata rådgivare m.m.
- utvecklare av expertkunskaper för att lösa nya samhällsproblem, exempelvis inom miljö och migration
- kompetenser inom profitabla områden, som upplevelseindustrin, turism, kost, nya typer av design m.m.
- kompetenser för att fånga upp etablerade professionsdomäners ytterkanter och marginaler – särskilt den medicinska och psykosociala. Exempel är naprapater och kiropraktiker, örtmedicin, healing, coaching, plastikkirurgi i skönhetssyfte eller existentiella problem som omhändertas av olika hälsokonsulter
- professionalisering av äldre yrken i den offentliga sektorn, exempelvis laboratorieassistent/biomedicinsk analytiker och polis.

Relationen mellan de tre generationerna

Relationen mellan de tre professionsgenerationerna ska inte bara tänkas lineärt eller funktionellt – till exempel att de klassiska professionerna kommer först och att de andra är på väg mot det målet. Det kan mycket väl

vara så att en preprofession så småningom når de högsta värdena vad avser attribut som status, inkomst och formell kunskap. Relationen mellan generationerna idag bör kanske avbildas som en triangel snarare än längs en linje.

Även om relationerna mellan dessa tre generationer eller professions-typer är föränderliga och de ändrar egenskaper genom den vetenskapliga och samhälleliga utvecklingen, är det tveklöst fortfarande så att betydande skillnader råder mellan dem. Ett skäl till detta är att de tre generationerna eller professionstyperna till sin uppkomst och organisatoriska uppbyggnad motsvarar de olika samhällsformationer som präglade dem, eller som professionsforskaren Hannes Siegrist uttrycker det, professioner är ”specifika till vissa samhällstyper men kan överleva det samhället och bilda en struktur med lång varaktighet”, *longe durée*.⁸³ Det uppstår spänningar mellan ursprung i en samhällsformation och situation i en ny samhällsformation. Det kan uppstå en yrkesmässig ambivalens och konflikter när till exempel läkare övergår från att huvudsakligen ha varit privatpraktiserande till att huvudsakligen bli inordnade i sjukhusorganisationer eller när välfärdens professioner och professionella inordnas i den nuvarande nyliberala regimen.

Begreppet fält

Professioner befinner sig inte i ett socialt och kognitivt vakuum utan är inbäddade i kontexter som vi kallar fält. I samhällsvetenskaperna har fältbegreppet använts på många olika sätt. Mest känd är Pierre Bourdieus användning av det. Han skiljer mellan kulturella, vetenskapliga, juridiska, byråkratiska, ekonomiska, politiska m.fl. fält. Det följande är inspirerat av Bourdieu men handlar inte om någon ortodox eller bokstavstrogen läsning av honom.

Bourdieu förstår fält som konfigurationer av ”objektiva relationer mellan positioner”, strukturerade av ”fördelningen av makt (kapital eller resurser) som ger ägaren tillgång till de specifika vinster som står på spel i fältet”.⁸⁴ Ett fält uppstår och vidareutvecklas genom kampen om symboliska eller materiella tillgångar; Bourdieu kallar dem också för kampfält, konkurrensfält, till och med slagfält. Kampen består i strävan efter att vinna erkännande och därmed högre positioner, makt och kapital inom fältet. Positionerna

⁸³ Siegrist 1990, s. 193.

⁸⁴ Bourdieu & Wacquant 1992, s. 97.

inom ett fält kan gälla individer men också grupper eller, för vår del, yrken som professioner.

Bourdieu betonar kampen inte bara som ett starkt kännetecken på ett fält utan även som dess primära definierande egenskap. Emellertid förekommer även samarbete och funktionell arbetsdelning inom fält, något Bourdieu också noterar: ”Vi får inte genom att lägga tonvikten på skillnaderna, för att inte tala om motsättningarna ... glömma de ömsesidiga beroendeförhållanden och samförstånd som kommer till synes till och med motståndare emellan.”⁸⁵ En profession i ett fält samarbetar med andra professioner, semiprofessioner, preprofessioner och assisterande yrken inom fältet, och också mellan fält. Även om allianser och samarbete kan vara ett resultat av tidigare kamper och stängningar bör denna egenskap också införlivas i bestämningen av ett fält. Richard Scott sammanfattar det väl i sin beskrivning av vad han kallar ”professionella arenor”.⁸⁶

Som konfliktteoretikerna påminner oss om, är varje professionell arena (eller fält) fylld av ett antal konkurrerande och/eller besegrade utmanare som finns vid sidan av eller har accepterat underordnade roller i arbetsdelningen. I fallet läkare har vi omgivande yrken som sjuksköterskor, osteopater, kiropraktiker, healers och farmakologer som fyller ett flertal parallella eller underordnade funktioner. Dessutom har vi den mycket mer omfattande och ständigt ökande kadern av semiprofessionella, hälsoarbetare och medicinska tekniker.⁸⁷

Ett yrke kan vara underordnat ett annat yrke samtidigt som det uppfattar underordningen som rättfärdig; det är en fråga om legitim makt, dvs. auktoritet. Ett professionellt fält kan alltså innehålla flera professioner, semiprofessioner och preprofessioner i samarbete och konflikt. Vi stipulerar att ett fält kallas professionellt om det innehåller minst en klassisk eller en välfärdsprofession.

Fält – och professioner – består av en viss organisering av arbetet, av yttre och inre arbetsdelning. De består också av en kollektiv kultur; bestämda sätt att förstå arbetets samhälleliga funktioner och deras innebörd. Genom socialisering, träning och praktik förser fältet/professionen också de individuella utövarna med en bestämd världsbild och bestämda dispositio-

⁸⁵ Bourdieu 1996, s. 41.

⁸⁶ Scott 2008.

⁸⁷ Scott 2008, s. 229–30.

ner att handla och värdera, med Bourdieus terminologi ett habitus. Detta betyder att ett fält och en profession är institutionaliserat och rutiniserat såväl organisatoriskt och kulturellt som individuellt; fältet/professionen innehåller ”institutionaliserade subjekt” med yrkesspecifika habitus.

Professionella kompetensfält

Ett professionellt fält är orienterat mot ett övergripande värde, eller med Parsons termer ett ”generaliserat kulturellt värde”, som hälsa, kontroll av den icke-sociala miljön, socialisering, social ordning och även till exempel skönhet. Det betyder att fält har specifika uppgifter i den samhälleliga helheten, uppgifter som anses kräva speciella färdigheter som bygger på lång utbildning. Därför föreslås begreppet *kompetensfält* som en gemensam etikett.⁸⁸

Kognitivt sett innehåller ett professionellt kompetensfält flera olika kunskapsbaser av vilka oftast en eller fler är vetenskapligt förankrade. Kunskapsbaserna är hierarkiskt eller horisontellt ordnade i en institutionaliserad arbetsdelning mot fältets övergripande värde. Fältet utgör en struktur av självförstärkande relationer mellan vetenskapliga diskurser, professionella praktiker och objekt för interventioner och kan därmed betecknas som professionella strukturer. Karaktäristiskt är även konkurrens om jurisdiktioner och kamp om den kognitiva hegemonin inom fältet.

För att sammanfatta denna beskrivning av ett professionellt kompetensfält; det:

- är orienterat mot ett övergripande *samhälleligt värde* (uppfyller en viktig samhällsfunktion)
- utgör en institutionaliserad *sanningsregim*
- innehåller ett (eller flera) *doxa*, dvs. försanthållanden och ontologiska modeller
- innehåller en (eller flera) *professionella strukturer*, dvs. självförstärkande relationer mellan kunskap, praktik och objekt
- innehåller *maktstrukturer*, kulturella scheman och aktörer
- består av *en eller flera professioner* och andra assisterande yrken
- karaktäriseras av arbetsdelning och *samarbete*

⁸⁸ Brante 2014, kap. 9 och 10.

- karaktäriseras samtidigt av spänningsförhållanden, *konkurrens* och kamp mellan individer, grupper och professioner om resurser och positioner och om fältets ”doxa”, samt om jurisdiktionen över fältets centrala problemområden.

I kapitlet om det akademiska fältet diskuteras en distinktion som även förekommer i andra kapitel men kanske mindre tydligt tillämpade på dessa fält. För att bestämma undersökningens utgångspunkter skiljer författarna där nämligen mellan det akademiska professionella *fältet* och det formella universitetssystemet. Med det professionella fältet avser de ett system av konkurrens- och samarbetsrelationer mellan olika positioner i den högre utbildningen. Det formella universitets- och högskolesystemet ses som en entitet av annat slag. Det utgör en politiskt-administrativ ram som reglerar vilka enheter som hör till systemet, liksom hur de försörjs, styrs, tilldelas uppgifter och kontrolleras. Inom denna ram och dess organisationer förvaltas och genomförs det delegerade samhällsuppdraget högre utbildning och forskning av den akademiska professionen.

Sju professionella kompetensfält

I föreliggande studie beskrivs följande sju professionella kompetensfälters historia: akademi, utbildning, social reglering, psykosocial integration, medicin, teknik och ekonomi. Fältens funktioner är följande: fältet akademi handlar om högre utbildning och forskning, fältet utbildning handlar om undervisning i ungdomsskolan, regleringsfältet om formell social kontroll i socialtjänst och rätts- och polisväsendet, det psykosociala integrationsfältet om social integration genom psykoterapi och rådgivning, fältet medicin innehåller kompetenser för botande och prevention av sjukdomar, fältet teknik eller teknologi handlar om kompetenser för att forma och kontrollera den icke-sociala materiella miljön samt fältet ekonomi om ekonomi och administration, men i detta fall avgränsat till finanssektorn.

Tre av fälten kräver något längre kommentarer. För det första är det akademiska fältet speciellt. Det är ett kompetensfält i sig men också ett meta-fält, eftersom det genom sina forskande och utbildande funktioner utgör en förutsättning för de övriga fälten. Därför benämner den engelske professionshistorikern Harold Perkin akademien och universitetslärarna för *the key profession*.⁸⁹ I kapitlet om den akademiska professionen görs

⁸⁹ Perkin 1969.

avslutningsvis en reflektion, som refereras och citeras här, över ett särdrag hos den akademiska professionen i jämförelser med andra professioner. Den kognitiva grunden för alla professioner – som förberedelse för det kommande yrkeslivet – förmedlas idag via studier vid universitet och högskolor, konstaterar författarna. Det sker genom att studenterna under sina studier tillägnar sig de kunskaper och den vetenskapliga skolning som utgör den kognitiva kärnan i olika professioners kunskapsbas. Det som förenar yrkesutövarna inom varje profession är att de inte bara har tillägnat sig en generell vetenskaplig skolning utan att de också i stor utsträckning får en gemensam kärna i sin kunskapsbas: läkare i medicinsk vetenskap, apotekare i farmakologi, sjuksköterskor i omvårdnad, ingenjörer i ingenjörsvetenskap m.m. Universitetslärarna skiljer sig här från de övriga professionerna på det sättet att de saknar en innehållsligt gemensam kognitiv kärna. I starkt *abstraherad* form kan man framhålla vetenskapligt förhållningssätt och metod, eller Robert Mertons forskningsvärden,⁹⁰ som en gemensam kognitiv bas. I än mer formell och abstrakt mening sägs professioner ha det gemensamt att de bär upp och förmedlar den högsta kunskapsnivån inom sina respektive kunskapsfält och discipliner enligt ovan. Men vad professionen saknar, hävdar författarna, är en gemensam, *innehållsligt* definierad och exklusiv kognitiv bas. De delar kognitiv kärna med en liten del av lärare och forskare – de som finns inom samma disciplin eller kunskapsfält.

För det andra behöver fälten psykosocial integration och social reglering en något längre kommentar. Dessa begrepp har inom sociologin använts för att analysera den klassiska problematiken hur social ordning är möjlig (eller till och med hur samhället är möjligt). Konsensusteoretiker har förklarat den sociala ordningen genom att betona den värdegemenskap som följer av socialisering medan konfliktteoretiker har förstått social ordning och reglering som resultat av ett samhällsskikts dominans över och kontroll av andra skikt. Historiskt sett har både integration och kontroll tillgodosetts av familjen, gruppen, stammen, kyrkan och skolan, dvs. att genom uppfostran, styrning och sanktioner inpräglade kollektivets gemensamma tabun och normer, beteenderegler, föreställningar och värden i individerna. Genom historiens gång har dessa båda funktioner professionaliserats till speciella kompetensfält som idag innehåller professioner och välfärdsprofes-

⁹⁰ CUDOS (communism, universalism, disinterestedness, organized skepticism), Merton 1972.

sioner, kompletterade med forskningsöverbyggnader. Eftersom den sociala ordningen också säkerställs genom socialisering är utbildning ett tredje fält som har social ordning som en av sina övergripande målsättningar. Dessutom utövas eller tillämpas en del av den psykosociala integrationens kompetens i rådgivning och terapi även på hälsofältet och utbildningsfältet. Sjukhuskuratorer och sjukhuspsykologer respektive skolkuratorer och skolpsykologer är exempel på sådana yrken.

I professionernas värld förstås störningar av den sociala ordningen oftast på individnivå, som effekter av olika typer av avvikande beteende. Avvikande beteende betraktas som avsteg från normaliteten och antar två huvudsakliga former: kriminalitet, som exempelvis drogmissbruk och prostitution, samt mental störning. Det professionella arbetet är på motsvarande sätt delat i två fält som vi kallar social reglering respektive psykosocial integration. Begreppet normalisering är här mycket centralt, liksom det är på det medicinska fältet.

Begreppen social reglering och psykosocial integration beskriver i grunden två olika förhållningssätt och tillvägagångssätt för att återställa social ordning. Social reglering handlar primärt om kontroll och disciplinering via tvång, straff och särskiljande. Statens monopol på våld, manifesterat på fältet social reglering av polis, fängelser, domstolar, domare, advokater och även socionomer, kontrollerar avvikelse genom repression eller hot om repression. Den historiskt vanligaste formen av repression är fysiskt våld och särskiljande, där det senare kan innebära allt från en kort tids frihetsberövande till tortyr och till den yttersta formen av samhällsavskiljande: avrättning.

Fältet psykosocial integration innehåller yrkesgrupper som psykiatrer, psykoterapeuter, kuratorer, socionomer och behandlingsassistenter, en grupp yrken som ibland sammanfattas som *the psy complex*.⁹¹ Integration betyder i vårt sammanhang primärt att genom olika typer av terapier och psykosocial rådgivning återanpassa individers verklighetsuppfattning och beteende till det konforma och normala.

Empiriskt sett överlappar integration och reglering ofta varandra och de flesta institutioner innehåller element av båda, som till exempel rättspsykiatri. Ibland förstås reglering som en form av integration, ibland förstås

⁹¹ *Psy-complex* kan beteckna den mängd olika teorier som förekommer inom fältet, men här används det som beteckning för mängden yrken i fältet.

integration som reglering, till exempel i Foucaulttraditionen. Fältet utbildning har också sådana funktioner. Den yttersta målsättningen, reproduktion av social ordning genom att eftersträva konformism kring ”normalitet”, definierat av lagen eller psykiatri/psykologi etc., dvs. *the psy-complex*, knyter samman fälten. Den skiljelinje vi drar mellan de båda fälten är analytisk och bygger på deras skilda grundläggande strategier för (åter)anpassning och reglering. Psykosocial integration handlar primärt om att förändra individens medvetande medan social reglering handlar om att förändra individens sociala villkor via maktutövning.

Kapitlens innehåll

Kapitel 2 ger en ram till de kapitel som sedan följer och som lyfter fram utvecklingen inom de olika professionella fälten. I kapitlet läggs vikt vid de förändrade samhällsvillkoren och den omstrukturering av organisationerna som påverkat professionerna. Vi tar upp internationalisering, digitalisering och individualisering, och lägger särskild vikt vid olika styrningslogiker. Eftersom styrningen av professionerna haft avgörande betydelse för förändringen i det professionella landskapet, belyser vi olika styrningslogiker, ekonomi, politik och profession, och för en diskussion om motsättningar mellan och möjligheter med dessa logiker.

I den följande presentationen återges kapitlens innehåll utifrån ett avstamp i den historiska utveckling som föregått det som behandlas i kapitlet.

Kapitel 3 *Universitetslärarna och den högre utbildningen*. Universitets- och högskoleväsendet växte under lång tid fram till den nuvarande formellt, enhetliga och integrerade samhällsinstitution som yrkesutbildar professionella och bedriver forskning bland annat som bas för dessa professioners kunskapsutveckling.⁹² Specialiserad professions- och yrkesutbildning är nu en av universitetens viktigaste uppgifter. Den högre utbildningens skikt motsvarar skiktningen av det professionella landskapet i sin helhet. Den fortsatta nutida studien har sitt fokus på den högre utbildningen som professionellt fält mot bakgrund av det formella universitetssystemet. Kapitlet beskriver hur universitetslärarkårens expansion, sammansättning och inre skiktning

⁹² Agevall och Olofsson 2019.

formades på detta professionella fält som från 1977 utgjorde ett sammanhållet och hierarkiskt ordnat system. Under 1990-talet inträffade två s.k. resurschocker i universitetssystemet, vilket skilde det från andra offentliga verksamheters neddragningar. Dels ökade antalet studenter kraftigt, dels kom ett omfattande resursflöde till sektorn i form av nya forskningsmedel.

Kapitlet visar att den dominerande polen i detta skiktade högskolelandskap består av de etablerade äldre universiteten och fackhögskolorna, med hög akademisk täthet. Här utbildas de klassiska professionerna. Vid den motsatta, underordnade polen finns de regionala högskolorna och de nya universiteten som har en markant lägre akademisk täthet med utbildningar som snarare leder till yrken inom välfärds- och preprofessionerna. De tre generationerna av professioner – klassiska professioner, semiprofessioner/välfärdsprofessioner och preprofessioner – svarar grovt sett mot universitetens ålder. Den tredje och yngsta generationen – preprofessioner – är ett resultat av utvecklingen sedan det tidiga 1990-talet. Den består dels av yrken som söker legitimitet genom att ansluta till högre utbildning, dels av nya högskoleutbildningar som söker en arbetsmarknadsnisch för sina examinerade.

Universitetslärarkåren hålls samman och formas i institutionens grepp, skriver författarna. Fältets arbetsorganisationer får en definierande roll för professionen. När nya funktionslager har lagts till universitetssystemet – med nya uppgifter som utförs vid nya typer av enheter av specifika typer av lärare – har det lett till en större heterogenitet inom universitetslärarkåren.

Kapitel 4 *Utbildningsfältets omvandling och läraryrkenas professionalisering.* Detta professionella kompetensfält omfattar ungdomsskolan med förskolan, grundskolan och gymnasieskolan. Läraryrkena sammantagna utgör det näst största yrket efter ingenjörerna. Lärare är kanske samhällets mest typiska och synliga kunskapsbärare. Historiskt utgjorde ämneslärarnas utbildning den främsta uppgiften vid universiteten. Utbildningsfältet i Sverige består numera av förskollärare, grundlärare och gymnasielärare, som ingår i andra generationens professioner, vad vi kallar de nya eller välfärdsprofessionerna jämte rektorer som en preprofession.

Utbildningsfältet förändrades starkt av främst två nya villkor: decentralisering genom kommunalisering samt valfrihet. Huvudmannaskapet övergick 1991 helt till kommunen från att sedan år 1937 ha varit delat mellan stat och kommun. I den s.k. valfrihetsrevolutionen gavs frihet att etablera enskilda förskolor, grundskolor och gymnasieskolor. En grundläggande

ny ekonomisk ordning infördes med skolpengen som följer elever. Skolor konkurrerar om elever för att finansieras med skolpengarna. Detta har inneburit starka inslag av privatisering och marknader. Vidare har rektorer fått starkare mandat som chefer, inklusive myndighetsutövningen i form av betygssättning, och en ställning som arbetsgivarrepresentanter med nya former av politisk-administrativ och ekonomisk styrning. De utgör en preprofession skild från lärare i sin position och i sin utbildning och yrkesorganisering.

Läraryrkenas professionalisering beskrivs i fyra faser. De två första faserna ingår i den historiska delen. Den andra fasen kulminerade i högskolereformen 1977, då lärarutbildningarna inkluderades i den högre utbildningens fält. Den tredje fasen präglades av 1980- och 1990-talens nyliberala utbildningspolitik med decentralisering och avreglering samtidigt med lärares utökade professionalism och handlingsutrymme. Det senare kom med krav på legitimation och fler karriärsteg i yrket från lärarförbunden i allians med ledande skolpolitiker, vilket kan ses som inledningen på en fjärde fas i läraryrkenas professionalisering.

Fältet ter sig problematiskt och motsättningsfyllt med både starkare byråkratisk styrning i olika avseenden och konkurrens på marknader som delvis har privatiserats, jämte viss professionalisering i form av framför allt krav på legitimation för tillsvidareanställning, vilket ger ett visst arbetsmarknadsmonopol. Den klassiska professionstypen och professionalism som styrningslogik förblir ett ideal, som kanske också numera är otidsenligt, menar författaren avslutningsvis.

Kapitel 5 *Den sociala regleringens professioner.* Detta kapitel fokuserar det område där statens styrning, kontroll och uppfostran av befolkningen sker. Fältet hade genomgått en professionalisering under 1900-talet, i synnerhet dess senaste del. Juristerna, som fältets klassiska profession, har en dominerande roll och tolkningsföreträdare på området. Socionomerna är den välfärdsprofession som fram till 1980-talet fick en allt starkare position i fältet. Polisen är fältets preprofession som haft en svag professionell status, men som i slutet av 1900-talet börjar diskuteras i termer av professionalisering.

Kapitlet har kortare beskrivningar av utvecklingen för juristerna, speciellt åklagarna, och för socionomerna, varefter poliserna är i fokus. Alla fältets professioner är organisationsberoende, de arbetar utifrån lagstiftning och organisatoriska regleringar och har därmed en begränsad professionell

autonomi. Jurister och socionomer har ett diskretionärt utrymme i sitt arbete med att utreda och bedöma, medan polisers är snävare eftersom de i högre grad har verkställande uppgifter. Polisernas starka organisationsberoende och deras position som preprofession gör dem till särskilt tydliga representanter för fältets utveckling.

Fältets kärnvärden med frågor om trygghet och risk i samhället har under de senaste decennierna fått en annan tyngdpunkt, där fokus förskjutits till eliminering av specifika risker från generella ambitioner om trygghet. Fältets professioner har parallellt fått en ökande administrativ börda, där dokumentation och redovisning tagit alltmer av deras tid i anspråk. Sammantaget har detta minskat utrymmet för professionernas inflytande över fältets praktik.

Kapitel 6 *Psykosociala integrationens fält i nutid.* Detta kapitel handlar om psykosocial integration, och omfattar både den psykosociala rådgivningens och psykoterapins utveckling och professionalisering i nutid. På fältet finns såväl klassiska professioner som präster och psykiatrer, som nya välfärdsprofessioner som psykologer och kuratorer, familjerådgivare, behandlingsassistenter eller socialpedagoger jämte coacher, som utgör ett exempel på en ny preprofession. Yrkesbeskrivningarna i kapitlet avgränsas dock till psykiater, psykolog, kurator, coach och psykoterapeut.

Psykoterapi och psykosocial rådgivning, oftast i form av samtal, är den främsta kompetensen på detta professionella kompetensfält som överlappar och har flytande gränser till regleringsfältet och hälsofältet. En psykodynamisk epistemisk hegemoni har ersatts av en organisatorisk hegemoni där KBT dominerar som offentligt finansierad och sanktionerad terapi. Samtidigt har det dock skett ett ömsesidigt erkännande – delvis med hjälp av evidensbaserad mellan de båda huvudfärderna. Hela fältet utmärks numera av att vara starkare styrt uppifrån av statliga myndigheter som Högskoleverket, Socialstyrelsen och Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Yrkesutövarna är starkt beroende av dessa organisationer liksom av sina arbetsorganisationer, vilket kännetecknar en organisationsprofessionalism.

Kapitel 7 *Det medicinska professionella fältet.* Det medicinska fältet eller hälsofältet har 21 yrken med legitimation, varav läkare och sjuksköterskor utgör de två viktigaste. Läkarna är en klassisk profession som dessutom

ofta fått stå modell för andra professioner. Sjuksköterskorna är en typisk välfärdspension, och biomedicinska analytiker utgör ett exempel på en preprofession. Kapitlet beskriver hur det medicinska fältets gyllene era tycks få ett slags avslutning från 1980-talet genom en rad utmaningar i form av kritik mot statliga monopol, byråkrati och brist på valfrihet hos brukare. Misstroendet mot professionella utgick i synnerhet från politiker, och låg till grund för reformer i en starkt nyliberal anda.

Kapitlet beskriver inledningsvis en rad reformer som genomfördes på fältet från 1980-talet och framåt. Det gällde först interna marknader med resultatenheter, system med beställare–utförare samt privatisering och senare kvalitetsmätningar och kvalitetssäkring. En annan reform som mer direkt berörde relationerna mellan läkare och sjuksköterskor gällde ledarskap i sjukvårdsorganisationerna. Med chefsöverläkarreformen lyftes i tidens anda det ekonomiska och administrativa ansvaret fram och förenades med det medicinska. Med verksamhetschefsreformen 1997 särskildes de istället, och cheferna behövde inte längre ha medicinsk kompetens. Ledarskapskompetens sattes i främsta rummet. De professionella förlorade därmed ledare med inomprofessionell kompetens.

Därefter behandlas två exempel på reformer för att öka transparens på fältet och i det medicinska arbetet, nationella kvalitetsregister och evidensbaserad medicin, vilka har medfört en manualisering av det medicinska arbetet. I kapitlet diskuteras slutligen individualisering eller subjektivering, dvs. patienters rätt att själva välja vårdgivare och deras möjligheter att påverka vårdprocessen.

I slutdiskussionen utpekas tre betydelsefulla förändringar. Den första gäller visst misstroende mot professionella från politiskt håll. Det andra att stärka länken mellan yrkesutövande och organisationens mål. Det tredje att ställa organisationens mål och metoder framför professionens. Sammantaget ses fältets förändring som en övergång från yrkesprofessionalism till organisationsprofessionalism.

Kapitel 8 *Det teknologiska fältet: Ingenjörers nutida professionsutveckling.* Det teknologiska fältet består av en mängd tekniska yrken och hantverksyrken. Avgränsat som professionellt kompetensfält omfattar det bland andra arkitekter och ingenjörer. Detta kapitel handlar om ingenjörer och deras utbildning (med fokus på civilingenjörer) och arbetsmarknad jämte deras relationer till några andra yrken, främst ekonomer och jurister. Detta profes-

sionella fält är det största av samtliga fält med sina cirka 320 000 verksamma ingenjörer, och klart större än utbildningsfältet. Fältet styrs framför allt av plan- och bygglagen och av olika internationella standarder för konstruktion och tillverkning samt internationella certifieringar. Fältets centrala värde är att med teknik omvandla resurser till nya värden och ekonomisk tillväxt. Fältet handlar till mycket stor del om att producera materiella varor för konsumtion. Men ingenjörernas arbete omfattar tjänster som har både enskilda individer och framför allt andra organisationer som klienter eller mottagare.

Kapitlet syftar mer precist till att beskriva och förklara i vilken utsträckning det teknologiska fältet och ingenjörers professionaliseringsprocesser har påverkats av sociala, politiska och ekonomiska förändringar, särskilt med nyliberala inslag från mitten av 1980-talet och framåt. Tiden 1970–1990 ses som ett slags avprofessionalisering när nyliberala inslag med nytt ledarskap (managerialism) och kvalitetsmätningar starkt utmanade ingenjörers kompetens och positioner. Tiden därefter tolkas däremot som en reprofessionalisering när studentantalet åter ökade, när ingenjörer åter ökade sin andel av företagsledande positioner och när fackföreningarna som organiserar ingenjörer fortsatte att konsolideras varvid Civilingenjörsförbundet slogs samman med Ingenjörsförbundet till Sveriges Ingenjörer år 2015. Dessa ingenjörer har en rad olika utbildningar på olika nivåer som skapar omfattande variation och specialisering. Kapitlet redogör för dessa utbildningar och hur de utvecklats i nutid. Identiteten i yrket är relativt svag och kontrasteras mot identiteten i företaget eller organisationen där ingenjörer har starka organisationsresurser. Dessa delar man dock numera i större utsträckning med andra yrken och professioner då arbetet till stor del sker som projekt i projektgrupper med många yrken. En övergripande slutsats är att fältet fortsätter att utmanas av förändringar som gör professionaliseringsutvecklingen oklar och svårtolkad.

Kapitel 9 *Kapitalmarknaden tränger sig på – om ekonomer, marknaden och finansanalytiker.* Detta kapitel presenterar ett nytt professionellt kompetensfält. Ekonomi och administration finns som bas och service i alla professionella fält och i andra verksamheter i samhället.⁹³ Kapitlet visar inledningsvis hur ekonomi som ämne och utbildning utvecklats och växt i

93 Forssell & Ivarsson Westerberg 2014.

omfattning under 1900-talet. Kapitlet ger sedan en tydlig överblick över hela finansmarknaden. Det beskriver den sektor i samhället som har förvaltning och fördelning av kapital som huvuduppgift, dvs. kapitalmarknaden, som utgör en del av finansmarknaden. Det framgår hur kapitalmarknaden ökat sin betydelse inom samhället och samhällsekonomin sedan 1970-talet. Det visar utvecklingen av börshandel och kreditgivning. Politiska reformer som avreglering, skattefonder, allemansfonder och pensionsfonder har gynnat denna marknad. Detta kallas med ett nytt begrepp finansialisering.

Kapitlet beskriver och analyserar sedan huvudsakligen ett avgränsat yrke på kapitalmarknaden, nämligen finansanalytiker. En vanlig indelning av kapitalmarknadens yrkesgrupper är yrken på köpsidan respektive yrken på säljsidan. På köpsidan finns placerare, analytiker och traders, på säljsidan analytiker, mäklare och traders. Analytikerna gör ofta underlag till övriga yrkesgrupper på kapitalmarknaden. De är ofta organiserade i team efter bransch eller företag med en senior analytiker som har mer klientkontakter respektive juniora analytiker som sköter kalkylerandet.

En slutsats är att finansanalytikerna knappast kan ses som profession, men att de tillsammans med kapitalmarknadens övriga yrken bildar ett kluster av yrken som bygger på en gemensam vetenskaplig bas som bildar ett professionellt kompetensfält. Kapitalmarknaden är ett professionellt kompetensfält som kommit att dominera det svenska samhället alltmer. Det har bland annat skett genom politiska reformer på bostadsmarknaden och pensionsområdet och i takt med en globalisering av kapitalet. Samtidigt blir fältet i ökande grad automatiserat och digitaliserat, och utvecklingen bygger på matematiska algoritmer istället för professionella bedömningar. Mer artificiell intelligens ligger här nära till hands.

Referenser

- Abbott, Andrew (1988). *The systems of professions. An essay on the division of expert labor*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Agevall, Ola & Olofsson, Gunnar (2019). ”Den högre utbildningens professionella fält”. I: Brante, Thomas; Svensson, Kerstin & Svensson, Lennart (red.) *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Allelin, Majsa; Sjöberg, Stefan; Kallifatides, Markus & Skyrman, Viktor (red.) (2018). *Välfärdsmodellens omvandling. Det privata kapitalets utvidgning i den offentliga sektorn*. Rapport 56. Stockholm: Katalys.

- Askling, Berit; Christiansson, Ulf & Foss-Fridlitzius, Rita (2001). *Livslångt lärande som idé och praktik i högskolan*. Stockholm: Högskoleverket.
- Bourdieu, Pierre (1996). *Homo academicus*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings förlag Symposion.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Louis (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brante, Thomas (2003). "Konsolideringen av nya vetenskapliga fält. Exemplet forskning i socialt arbete". I: *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet*. Högskoleverkets rapportserie 2003:16R. FAS och Högskoleverket, s. 135–197.
- Brante, Thomas (2011). "Professions as science-based occupations". *Professions & Professionalism* 1 (1), s. 4–20.
- Brante, Thomas (2014). *Den professionella logiken. Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssamhället*. Stockholm: Liber.
- Brante, Thomas; Johnsson, Eva; Olofsson, Gunnar & Svensson, Lennart G. (2015). *Professionerna i kunskapssamhället. En jämförande studie av svenska professioner*. Stockholm: Liber.
- Brante, Thomas; Svensson, Kerstin & Svensson, Lennart (red.) (2019). *Det professionella landskapets framväxt*. Lund: Studentlitteratur.
- Bringselius, Louise (2018). "Inledning". I: SOU 2018:38. *Styra och leda med tillit: forskning och praktik*, s. 13–38.
- Burrage, Micael; Jarausch, Konrad & Siegrist, Hannes (1990). "An actor-based framework for the study of professions". I: Burrage, Micael & Torstendahl, Rolf (red.) *Professions in theory and history: Rethinking the study of the professions*. London: Sage, s. 203–225.
- Castro, Freddy (1992). *Bortom den nya medelklassen. Durkheim och de moderna professionella yrkesgrupperna*. Stockholm: Symposion Graduale.
- Current Sociology* (2011). Special issue: Reconnecting professional occupations and professional organizations, 59 (4).
- Conze, Werner & Kocka, Jürgen (red.) (1985). *Bildungsbürgertum im 19. Jahrhundert. Bildungssystem und Professionalisierung in internationalen Vergleich*. Stuttgart: Klett-Kotta.
- Dahle, Rannveig (2008). "Profesjon og kjønn". I: Molander, Anders & Terum, Lars Inge (red.) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 216–230.
- Dahlstedt, Magnus & Fejes, Andreas (red.) (2018). *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Durkheim, Émile (1983). *Professional ethics and civic morals*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Ehrenreich, Barbara & Ehrenreich, John (1977). "The professional-managerial class". *Radical America* 11 (2).
- Etzioni, Amitai (red.) (1969). *The semi-professions and their organization, teachers, nurses, social workers*. New York: Free Press.
- Evetts, Julia (2011). "A new professionalism? Challenges and opportunities". *Current Sociology* 59 (4), s. 406–422.

- Fauske, Halvor (2008). "Profesjonsforskningens faser og stridsspørsmål". I: Molander, Anders & Terum, Lars Inge (red.) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 29–53.
- Forssell, Anders & Ivarsson Westerberg, Anders (2014) *Administrationssamhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Fournier, Valerie (2000). "Boundary work and the (un)making of the professions". I: Malin, Nigel (red.) *Professionalism, boundaries and the workplace*. London: Routledge.
- Freidson, Eliot (2001). *Professionalism. The third logic*. Chicago: University of Chicago Press.
- Garsten, Christina & Jacobsson, Kerstin (red.) (2004). *Learning to be employable. New agendas on work, responsibility and learning in a globalizing world*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- George, Alexander & Bennett, Andrew (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Gouldner, Alvin W. (1979). *The future of intellectuals and the rise of the new class: A frame of reference, theses, conjectures, arguments and an historical perspective on the role of intellectuals and intelligentsia in the international class contest of the modern era*. London: Macmillan.
- Grimen, Harald (2008). "Profesjon og kunnskap". I: Molander, Anders & Terum, Lars Inge (red.) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hanlon, Gerard (1999). *Lawyers, the state and the market. Professionalism revisited*. Macmillan: Basingstoke/London.
- Hellberg, Inga (1995). "Det professionella tjänstesamhället". I: Svensson, Lennart G. & Orban, Pal (red.) *Människan i tjänstesamhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Isaksson, Anders (2006). *Den politiska adeln*. Bonnier Fakta.
- Jacobsson, Kerstin (2004). "A European politics for employability: The political discourse on employability of the EU and the OECD". I: Garsten, Christina & Jacobsson, Kerstin (red.) *Learning to be employable. New agendas on work, responsibility and learning in a globalizing world*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 42–63.
- Journal of Management Studies* (2013). "Professions and institutional change", 50 (5), 699–962.
- Mannheim, Karl (1952). *Essays in the sociology of knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Merton, Robert (1972). "The institutional imperatives of science". I: Barnes, Barry (red.) *Sociology of science*. Middlesex: Penguin.
- Molander, Anders (2016). *Discretion in the welfare state. Social rights and professional judgment*. London: Routledge.
- Molander, Anders & Grimen, Harald (2010). "Understanding professional discretion". I: Svensson, Lennart G. & Evetts, Julia (red.). *Sociology of professions. Continental and Anglo-Saxon traditions*. Göteborg: Daidalos.
- Molander, Anders & Terum, Lars-Inge (red.) (2008). *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Muzio, Daniel & Kirkpatrick, Ian (2011). "Introduction: Professions and organizations – a conceptual framework". *Current Sociology* 59 (4), s. 389–405.
- Muzio, Daniel; Hodgson, Damian; Faulconbridge, James; Beaverstock, Jonathan & Hall, Sarah (2011). "Towards corporate professionalization: The case of project management, management consultancy and executive search". *Current Sociology* 59 (4), s. 443–464.
- Muzio, Daniel; Brock, David, M. & Suddaby, Roy (2013). "Professions and Institutional Change: Towards an Institutional Sociology of the Professions". *Journal of Management Studies* March, s. 699–72.
- Nilsson, Staffan (2007). *From higher education to professional practice: A comparative study of physicians' and engineers' learning and competence use*. Linköping Studies in Behavioural Science, nr 120. Linköping: Linköpings universitet.
- Nilsson, Staffan (2016). "Om anställningsbarhet i professionella grupper". I: Sparrhoff, Gun & Fejes, Andreas (red.) *Anställningsbarhet: perspektiv från utbildning och arbetsliv*. 1:a uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 123–138.
- Noordegraaf, Mirko (2011). "Risky business: How professionals and professional fields (must) deal with organizational issues". *Organization Studies* 32 (10), s. 1349–1371.
- Olofsson, Gunnar (2011). "Högskoleutbildning, yrke och profession". I: Olofsson, Gunnar & Petersson, Otto (red.) *Med sikte på profession: Akademiska yrkesutbildningar vid ett nytt universitet*. Lund: Ariadne förlag.
- Olofsson, Gunnar (2018). *Professionerna, mellanskikten och klassanalysen*. Rapport 52. Stockholm: Katalys.
- Parsons, Talcot (1964). *Essays in sociological theory*. New York: The Free Press.
- Perkin, Harold (1969). *Key profession. The history of the Association of University Teachers*. New York: Kelley Publishers.
- Proposition 2004/05:162. *Ny värld – ny högskola*.
- Sahlin, Kerstin & Eriksson-Zetterquist, Ulla (2016). *Kollegialitet. En modern styrform*. Lund: Studentlitteratur.
- Samuelsson, Katarina (2018). "Collegiality in context of institutional logics: A conceptual review". *Professions & Professionalism* 8 (3).
- Sciulli, David (2010). "Structural and institutional invariance in professions and professionalism". I: Svensson, Lennart G. & Evetts, Julia (red.) *Sociology of professions. Continental and Anglo-Saxon traditions*. Göteborg: Daidalos.
- Schwieler, Elias (2007). "Anställningsbarhet: Begrepp, principer och premisser". UPC-rapport 2007: 2, Stockholms universitet.
- Scott, W. Richard (2008). "Lords of the dance: Professionals as institutional agents". *Organization Studies* 29 (2), s. 219–238.
- Siegrist, Hannes (1990) "Professionalization as a Process: Patterns, Progression and Discontinuity". I: Burrage, Michael & Torstendahl, Rolf (red.) *Professions in Theory and History*. London: Sage.
- Siegrist, Hannes (2002). "Professionalization as a process in history". I: *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. Amsterdam: Elsevier.

- SOU 1999:141. *Från kunskapslyft till en strategi för livslångt lärande.*
- SOU 2015:70. *Högre utbildning under 20 år.*
- SOU 2018:38. *Styra och leda med tillit: forskning och praktik.*
- SOU 2018: 47 *Med tillit växer handlingsutrymmet – tillitsbaserad styrning och ledning av välfärdssektorn.*
- Sparrhoff, Gun & Fejes, Andreas (red.) (2016). *Anställningsbarhet: Perspektiv från utbildning och arbetsliv.* Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, Lennart G. (2002). *Professionella villkor och värderingar. En sociologisk studie av akademiker i 1990-talets Sverige.* Forskningsrapport nr 126. Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.
- Svensson, Lennart G. (2015). "Occupations and professionalism in art and culture". *Professions & Professionalism* 5 (2), s. 1–14.
- Therborn, Göran (2018). *Kapitalet, överheten och alla vi andra. Klassamhället i Sverige – det rådande och det kommande.* Lund: Arkiv.
- Tillitsdelegationen, Tillit i styrningen, dir. 2016:51; tilläggsdir. 2017: 119.
- Torstendahl, Rolf (1991). *Bureaucratisation in Northwestern Europe, 1880–1985: Domination and governance.* London: Routledge.
- Tuijnman, Albert (red.) (1996). *Lifelong learning for all: Meeting of the Education Committee at Ministerial Level, 16–17 January 1996.* Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- UHR (2015). *Universitets- och högskolerådet: Antagningsstatistik.* Stockholm: Universitets- och högskolerådet.
- UKÄ (2015). *Universitet och högskolor: Årsrapport.* Rapport 2015:8. Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- UKÄ (2018). *Universitet och högskolor: Årsrapport.* Rapport 2018:5. Stockholm: Universitetskanslersämbetet.
- Witz, Anne (1992). *Professions and patriarchy.* London: Routledge.
- Wright, Erik Olin (1997). *Class counts: Comparative studies in class analysis.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, Erik Olin (2015). *Understanding class.* London: Verso.